

Oorzaken abnormale bijensterfte • Imkeren met de Golzkast • Winter-APK
IMYB 2014 • Kleine bijenkastkever in Italië

Bijenhouden

8e jaargang | 7
november 2014

7

Nederlandse BijenhoudersVereniging

NBV

Nederlandse
BijenhoudersVereniging

4 Over de oorzaken van abnormale bijensterfte valt veel te zeggen

13 IJslandse imkers op bezoek

27 In Laren gaat goed met de bijen

en verder:

12 Struiklavatera

Praktisch

- 8 Honing online te koop (4, slot)
- 6 Imkeren met de Golzkast (2)

Nederlandse Bijenhoudersvereniging

- 18 Mail van de voorzitter: AaVeeBee / Beheer je eigen gegevens op Mijn Bijenhouders / Gouden NBV-speld voor Jörn Copijn
- 19 Met blote borst voor de bijenkast / Vraag en aanbod / Cursussen
- 20 Agenda
- 21 Zijn uw volken winterklaar? Winter-APK

Imkergemeenschap

- 7 Het 'Stuifmeelproject' in Oost-Groningen
- 15 Een bezoek aan de zwarte bijen op Texel
- 17 Speurhond Bazz niet in de prijzen
- 22 Nederlandse jeugdimkers achtste op IMYB 2014
- 23 Dagboek van een imker: Wat vliegt de tijd. Nog geen week geleden...
- 24 Bijen op stand - Bergweg, Veenendaal

Onderzoek

- 25 Kleine bijenkastkever aangetroffen in Italië

Gelezen – gezien

- 28 Honinghandel in de VS: big business / Hoe honingbijen een te hoge temperatuur van het broed terugdringen
- 29 Die Dunkle Biene: *Apis mellifera mellifera* Linnaeus 1758
- 31 'Een verhaal met een angel'

Lezers schrijven

- 29 Bijen minder agressief door lavendelgeur

Bijenhouden, vakblad voor bijenhouders

Jaargang 8, nummer 7, november 2014
ISSN 0926-3357.

Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 8 keer per jaar, omstreeks 1/2, 15/3, 1/5, 15/6, 1/8, 15/9, 1/11, 15/12. Oplage 6.800 ex.

Redactie

Wietse Bruinsma, hoofdredacteur.
Bart de Coö, Kees van Heemert,
Henk van der Scheer, Rob Veeneklaas

Vaste medewerkers

Nienke de Jong (register), Ingrid Monderman

Redactie & administratie

Marga Canters (secr.),
Grintweg 273, 6704 AP Wageningen
t 0317 42 24 22 f 0317 42 41 80
e redactie@bijenhouders.nl

Niet-commerciële advertenties

in 'Vraag en aanbod' € 10 per 20 woorden, elk extra woord € 0,25. Uitsluitend voor particulieren met incidentele aanbiedingen. U ontvangt voor de kosten een factuur. Tarieven voor handelsadvertenties op aanvraag.

Alle in Bijenhouden gepubliceerde meningen en inzichten zijn voor rekening van de auteurs. De redactie beslist over plaatsing van kopij en behoudt zich het recht voor bijdragen zo nodig in te korten, te redigeren of een eigen reactie te plaatsen. De recentste versie van het Groene Boekje wordt aangehouden. Inhoud van advertenties en bijgesloten materiaal vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie. Over plaatsing van handelsadvertenties beslist de NBV.

Overname artikelen en illustraties na voorafgaande toestemming van de redactie en met bronvermelding.

Digitale foto's (resolutie minstens 300 dpi bij 10x15 cm) per e-mail of upload.

Kopij uiterlijk 8 weken vóór de datum van verschijnen aan te leveren bij Marga Canters. Beknopte aankondigingen en berichten uit de vereniging uiterlijk 6 weken tevoren. Voor opgave van advertenties geldt vier weken. Tekst per e-mail.

Vormgeving en opmaak

GAW ontwerp en communicatie, Wageningen
Druk BDU Grafisch bedrijf, Barneveld

Omslagillustratie: Bijenkasten nabij Reykjavik.

Foto Torbjörn Andersen

Biohoning of plastic honing?

Op donderdag 25 september keek ik naar een uitzending van de Keuringsdienst van Waarde over de kwaliteit van Nederlandse honing. ‘Bestaat er Nederlandse biologische honing?’ was een van de vragen. Nee, was de conclusie, zowel van de Keuringsdienst van Waarde als van Skal Biocontrole, de organisatie die de certificering van bioproducten uitgeeft. Op dit moment is bio-certificering van Nederlandse honing in de praktijk niet haalbaar. De eisen gesteld aan het predicaat ‘bio’ zijn dan ook niet mals. Zo geldt o.a.: “De bijenkasten moeten zo geplaatst zijn dat bronnen van nectar en stuifmeel binnen een straal van 3 km hoofdzakelijk bestaan uit biologische gewassen en/of spontane vegetatie en gewassen waarop slechts licht milieubelastende technieken worden toegepast... [etc.]”. Deze eisen roepen veel vragen op. Wat verstaan we bijvoorbeeld onder hoofdzakelijk, wat is spontane vegetatie, en wat zijn licht milieubelastende technieken? De eisen vallen trouwens na te lezen in de EG-verordening: www.skal.nl/assets/Wetgeving/verordening-EG-nr.-834-2007.pdf, artikel 14.

Skal onderzoekt nu of het mogelijk is om Nederlandse honing te certificeren via een specifiek eisenpakket: zie daarvoor www.skal.nl/over-ons/nieuws/nederlandse-biologische-honing. Dit is lovenswaardig, want het zal ons imkers helpen een kwaliteitsgarantie te bieden aan onze klanten.

Aan het eind van het programma over de kwaliteit van honing kwam nog een addertje onder het gras vandaan: er lijken veel minuscule plastic deeltjes in honingmonsters zitten (trouwens ook in vele andere voedingsproducten, zoals bier en melk). Dit is niets nieuws. We berichtten er al over in Bijenhouden nr. 5 van dit jaar: ‘Fijne stofdeeltjes en plastic vezeltjes verontreinigen honing’. Meestal zit het gehalte ver onder de toegelaten waarden, en worden de deeltjes alleen maar gevonden door alsmaar betere detectietechnieken. Maar voor de kwaliteit van onze honing waar wij imkers zo graag mee schermen is het toch een slechte zaak. Inmiddels vraag ik mij toch af hoe die plasticdeeltjes in onze honing terechtkomen. Knabbelen de bijen aan onze kunststofkasten en voerbakken? Zitten de deeltjes al in het drinkwater? Gebruiken we plastic zeven bij het filteren van honing? Ik weet het niet, en de Keuringsdienst gaf ook geen uitsluitel.

Maar terug naar biologische honing. De uitzending deed me denken aan de vraag of we nu kunststof- of houten kasten moeten gebruiken. Het Skal-certificaat vereist bijvoorbeeld dat “de kasten in essentie vervaardigd moeten zijn uit natuurlijke materialen die geen verontreinigingsgevaar opleveren voor het milieu of de bijenteeltproducten”. Stro of hout, denk ik dan. Maar wat is ‘in essentie’?

Tijdens een recent overleg met het ministerie van Economische Zaken is besloten om de bewijslast van dit certificaat bij de imker te leggen. De interpretatie van het artikel moet nog vastgesteld worden. Hierbij zal Skal gebruik maken van de bewijslast van de eventueel geïnteresseerde imkers.

Op 2 oktober heeft Skal Biocontrole een bijeenkomst georganiseerd met Nederlandse imkers, vertegenwoordigers van het Ministerie van Economische Zaken en de sectororganisatie Bionext. Doel van de bijeenkomst was om te bepalen of er een Nederlandse interpretatie van de Europese wetgeving over biologische honing moet komen, zodanig dat er specifiekere eisen gesteld kunnen worden. Dan zou er namelijk Nederlandse honing gecertificeerd kunnen worden. We houden u op de hoogte van het resultaat.

Wietse Bruinsma
hoofredacteur

Over de oorzaken van abnormale bijensterfte valt veel te zeggen

tekst en foto
Henk van der Scheer

Mensen willen graag begrijpen wat er om hen heen gebeurt. Het is prettig als je het gevoel hebt dat je invloed kunt uitoefenen op je omgeving, dat je controle hebt. Bij onverwachte en onbegrepen nieuwe ontwikkelingen zoeken we dus direct naar verklaringen.

Zo dacht men na de Tweede Wereldoorlog dat de massale verspreiding van draagbare transistorradio's de oorzaak was van ziektes bij bijen. Althans volgens het volksgeloof onder imkers toentertijd. Nu zouden straling door GSM-masten en aardstralen onheil over de bijenvolken brengen en de oorzaak zijn van abnormale bijensterfte waarvan sinds 2003 sprake is. Vaak kost het wel enige tijd voordat degelijk onderzoek voor meer aannemelijke argumenten zorgt, maar veel mensen willen niet langdurig in onzekerheid zitten en zoeken naar voor de hand liggende of gewenste relaties, die niet altijd juist blijken te zijn.

Giftige middelen en bijen

Toen in 1994 in Frankrijk om onverklaarbare redenen opvallend veel bijenvolken stierven in regio's waar veel zonnebloemen geteeld werden, was een verklaring snel gevonden. Twee jaar eerder was het gewasbeschermingsmiddel Gaucho (met als werkzame stof imidacloprid) toegelaten voor gebruik op het gewas. Zaaizaad mocht met het middel worden behandeld om insectenvraat op de uit het zaad groeiende planten tegen te gaan. Het vernieuwende van deze middelen was dat een zeer lage dosis in de jonge kiemplanten opgenomen wordt en daarna de hele plant beschermt tegen plaaginsecten. Dit noemt men systemische middelen.

Het gebruik van dit nieuwe middel en het naderhand optreden van bijensterfte was voor de Franse imkers het 'bewijs' dat het gif de problemen bij bijen veroorzaakte. Nu, twintig jaar en vele onderzoeken later, ligt naar mijn mening nog steeds het onomstotelijke wetenschappelijke bewijs niet op tafel dat coaten van zaaizaad met een neonicotinoïde de oorzaak is van de abnormale wintersterfte van bijen en het jaarlijkse verlies van gemiddeld 20-30% van de volken die imkers houden. Dat weerhoudt journalisten er niet van om neonicotinoïden aan te duiden als 'bijengif'.

Een slordig gebruik van deze terminologie, gericht op sensatie: bijengif wordt immers door bijen geproduceerd en via de angel aan slachtoffers toegediend.

Voorzorgbeginsel

Jarenlang is door niet-bijenteeltdeskundigen geroepen dat het stuifmeel van maisplanten die uit zaad zijn gegroeid dat met een neonicotinoïde is gecoat, de oorzaak is van alle ellende bij honingbijen. Sommige TV-redacties schroomden niet om dat stevig aan te dikken met beelden waarvan een beetje imker kon zien dat het betreffende volk was gestorven door honger... Een verbod op het op die manier coaten van zaaizaad van planten waar bijen op foerageren moest er uit voorzorg komen en kwam er in 2013 dan ook. Zo werden de toepassingen van thiamethoxam als zaadbehandeling op mais en erwten, en de toepassing van clothianidine als zaadbehandeling op maïs verboden. Dit voorzorgbeginsel met het doel om alle mogelijke risico's van zaadbehandelingen met neonicotinoïden voor bijen bij voorbaat uit te sluiten is een goede zaak voor ons. Wij imkers kunnen dat gif missen als kiespijn, maar het wordt lastiger als de kleine bijenkastkever hier zou komen. Dan zijn strips geïmpregneerd met fipronil of coumaphos misschien onvermijdelijk om de keverlarven effectief te bestrijden, zoals blijkt in Australië en de VS. Biologisch afbreekbare middelen zijn natuurlijk te prefereren, maar zijn niet altijd zomaar voorhanden. Gevolg van de onduidelijkheid over de oorzaak van de bijensterfte is dat de oorzaak buiten de invloedssfeer van de imker lijkt te liggen. Gelukkig raken steeds meer imkers doordrongen van het 'voorzorgbeginsel' dat als de winterbijen in hun popstadium niet geparasiteerd worden door varroamijten de kans op wintersterfte aanzienlijk afneemt. Zolang er onvoldoende resistentie is in de bijenrassen waarmee wij imkeren zullen we organische zuren en tijmolie nodig hebben om de mijten tijdig te elimineren. Tijdig wil zeggen in het begin van augustus, omdat de koningin dan eieren legt die tot winterbijen zullen uitgroeien. Nog beter is het om de mijten al half juli te elimineren omdat dan de koningin eitjes legt die uitgroeien tot sterke voedsterbijen die voor de groei van de winterbijen moeten zorgen.

Onderzoek beoordeeld

In een recent literatuuronderzoek werden de proefopzetten en resultaten van vele laboratorium- en veldproeven herbeoordeeld (Godfray, 2014). De gegevens laten zien dat bloembezoekers worden blootgesteld aan neonicotinoïden, maar zelden aan letale (dodelijke) doses. Volgens de herbeoordelaars kunnen weinig veldproeven de toets der kritiek doorstaan. Wél voldeed als één van de weinige een vier jaar durend veldonderzoek in Frankrijk (Pilling, 2013),

de overheid dat die regels stelt en handhaaft. Het is een bekend gegeven dat dat niet altijd gebeurt en dat is een slechte zaak. Daar dienen we de partijen op aan te spreken. De middelen horen op het gewas te komen en niet elders en daarvoor is de sector verantwoordelijk.

Neonicotinoïde doodt muggenlarven

Ondertussen werd ontdekt dat neonicotinoïden meer op hun geweten hebben dan effecten op bijen en

Residuen horen op het gewas en niet elders

waarbij geen negatieve effecten werden gevonden bij honingbijen die foerageerden op mais en koolzaad behandeld met de officieel aanbevolen dosis thiamethoxam. Onduidelijk is volgens de herbeoordelaars de betekenis van realistische subletale (niet dodelijke) doses op individuele bijen en op bijenvolken. Ze hopen met hun herbeoordeling gehoor te vinden bij o.a. politici, beleidsmakers en de publieke opinie en zo de vastgelopen discussie rond de bijensterfte open te breken, zodat een debat op grond van wetenschappelijke gegevens kan worden gevoerd. Dat zal niet meevallen, getuige een recent debat over het gevaar van blootstelling van omwonenden aan landbouwgif op akkers (Themanummer Gewasbescherming, 2014). De ene persoon maakt zich zorgen over gif, de ander niet. Met argumenten overtuigen werkt meestal niet. Van belang is dat men rekening met elkaar houdt. Zo mag men van de akker- en tuinbouwers verwachten dat die zorgvuldig omgaan met gewasbeschermingsmiddelen en van

bijenvolken als ze in overmaat worden gedoseerd. Dat was natuurlijk te verwachten, want het zijn tenslotte insecticiden, die tegen veel insecten en ook andere ongewervelde dieren, zoals aardwormen en slakken, werken, waarvan een groot aantal veel gevoeliger zijn voor die gifstoffen dan honingbijen (Chagnon e.a., 2014). Recent werd duidelijk dat in Nederland het aantal vogels, met name spreeuwen en boerenzwaluwen, achteruit gaat in gebieden waar het oppervlaktewater ernstig is verontreinigd met meer dan 20 nanogram imidacloprid per liter water (Hallmann e.a., 2014). De verklaring is dat vogels in die gebieden minder muggen kunnen vangen doordat o.a. de muggenlarven in het water gedood worden door het gif. Dat gif komt in het oppervlaktewater door het spuien van verontreinigd recirculatiewater uit kassen in het Westland en door het lozen van restanten van dompelbaden met neonicotinoïden door bloembollentelers in Noord- en Zuid-Holland en de Flevopolder. Drift door spuiten van gewassen is

maar voor een klein deel verantwoordelijk voor het vervuilen van de sloten. Pregnant voor imkers is wel dat de Volkskrant bij het bericht over de achteruitgang van vogels de foto afdruckt van een spreeuw die een bij oppeuzelt...

Profylactische bestrijding?

Dat alles heeft een groep onderzoekers, verenigd in een internationale werkgroep genaamd 'Task Force on Systemic Pesticides' ertoe gebracht om te pleiten voor een algeheel verbod op neonicotinoïden. Zij willen het toepassen van geïntegreerde plaagbestrijding stimuleren (Van der Sluijs e.a., 2014). Dit betekent dat plagen zoveel mogelijk biologisch bestreden moeten worden. En als vastgesteld wordt dat toch moet worden ingegrepen, dan mag dat alleen met gif dat de biologische bestrijding niet verstoort. Profylactisch (= voorbehoedend) gif gebruiken vindt deze groep uit den boze. Reden om in de Volkskrant te laten optekenen dat een profylactische behandeling van zaaizaad van mais dus niet kan en slecht is voor de bijen. Ik vind dat deze argumentatie niet vrij is van sensatie, want behandeld zaaizaad van mais werd alleen gebruikt als gezaaid werd in gescheurd grasland waarvan bekend is dat daar veel engerlingen en ritnaalden in zitten die graag aan de wortels van kiemende zaden van mais vreten. Zo'n klein areaal mais – ongeveer 5% van het totaal, aldus Bouman (2011) – ook nog verantwoordelijk stellen voor de abnormale bijensterfte en het verlies van 20-30% van de volken gedurende de winter in het afgelopen decennium, is geen sterk betoog.

Prioriteiten stellen

De 'Task Force on Systemic Pesticides' vindt het gebruik van neonicotinoïden van dezelfde orde als indertijd het gebruik van DDT en andere organofosfaten, waaronder parathion. Dus moeten ook neonicotinoïden worden verboden. Alle imkers zullen daarmee zeker kunnen instemmen en denken natuurlijk terug aan de vorige eeuw toen organofosfaten nogal wat spuutschade hebben veroorzaakt door toepassing kort voor of in de bloei van fruitgewassen. Met DDT hebben imkers wat minder en in een aantal Afrikaanse landen is men blij om dit middel nog steeds te kunnen inzetten ter bestrijding van de malaria. Kwestie van prioriteiten stellen.

Wij imkers kunnen neonicotinoïden missen als kiespijn, maar fruittelers zijn bezorgd over het mogelijk verdwijnen van Calypso en Gazelle, twee neonicotinoïden die als werkzame stof respectievelijk thiacloprid en acetamiprid bevatten. Mocht dat gebeuren dan hebben ze op dit moment geen mogelijkheden om zaagwespen, kevers en de kersenvlieg te bestrijden. Krijgen we dan een organofosfaat terug? Dan kunnen we als imkers de borst weer nat maken. Die dilemma's maken het niet gemakkelijk om als imker-

vereniging stelling te nemen. Reden waarom het hoofdbestuur van de NBV voorzichtig manoeuvreert, mede omdat de achterban nogal gemêleerd is, van de actievoerende natuur- en milieuliefhebber tot de gangbaar-telende agrariër.

De afgelopen twee winters is het verlies aan bijenvolken drastisch gedaald van 20-30% naar minder dan 10% in de winter 2013-2014. Van der Sluijs doet dat af als een tijdelijke dip in een voortschrijdend proces van wintersterfte, maar ik denk dat dit het resultaat is van een meer systematische bestrijding van de varroamijt door imkers. Dat ondergraaft de boodschap dat neonicotinoïden de hoofdoorzaak zijn van de bijensterfte.

Bij imkers gaat het goed met de bijenvolken

Het is belangrijk dat er gezonde winterbijen worden geboren die in hun popstadium niet zijn geparasiteerd door varroamijten. Wanneer u de mijten goed bestrijdt in de aanloop naar de ontwikkeling van de winterbijen dan heeft u grote invloed op de overlevingskansen van het bijenvolk. Dat besef is voor ons imkers veel belangrijker dan de vraag of neonicotinoïden nu wel of niet de hoofdoorzaak zijn van de abnormale bijensterfte. Duidelijk is wel dat het gebruik van bepaalde neonicotinoïden, met name imidacloprid, meer insecten doodt dan ons lief is. Als de land- en tuinbouwers zouden kunnen omschakelen naar alternatieve middelen en methoden zou dat zeer welkom zijn. Helaas zijn alternatieven niet altijd voorhanden, dan wel zijn ze minder effectief en kunnen ze soms ook ongewenste neveneffecten veroorzaken. ●

Literatuur

- Bouman, J., Hoofd Duurzame Landbouw en Stewardship, Syngenta, Persoonlijke mededeling, 2011.
- Chagnon, M. e.a., 2014. *Risks of large-scale use of systemic insecticides to ecosystem functioning and services*. Environmental Science and Pollution Research, doi: 10.1007/s11356-014-3277-x.
- Godfray, H.C.J. e.a., 2014. *A restatement of the natural science evidence base concerning neonicotinoid insecticides and insect pollinators*. Proceedings of the Royal Society B 281: 20140558.
- Hallmann, C.A. e.a., 2014. *Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentrations*. Nature 513: 13531, doi:10.1038.
- Pilling, E. e.a., 2013. *A four-year field program investigating long-term effects of repeated exposure of honey bee colonies to flowering crops treated with thiamethoxam*. PLoS ONE 8(10): e77193.
- Sluijs, J.P. van der e.a., 2014. *Conclusions of the worldwide integrated assessment on the risks of neonicotinoids and fipronil to biodiversity and ecosystem functioning*. Environmental Science and Pollution Research, doi: 10.1007/s11356-014-3229-5.
- Themanummer, 2014. *Debat gewasbescherming en omwonenden: wie of wat bepaalt?* Gewasbescherming 45(3): 78-89.

Akkerrand in Groningen, foto R.J. Veeneklaas

Symposiumverslag

Het 'Stuifmeelproject' in Oost-Groningen

Op 4 maart van dit jaar organiseerde de Agrarische Natuur Vereniging (ANV) 'Oost Groningen' een symposium te Beerta met als thema 'Bijen' als afsluiting van een reeks van activiteiten die in 2011 waren begonnen. Het symposium werd bezocht door ongeveer 60 personen onder wie veel imkers.

In 2013 waren er praktijkproeven gedaan in het veld. Hiervan is een film gemaakt door de heer H. Hut. Men wilde de geringe drachtmogelijkheden in Oost-Groningen verbeteren door de inzaai van bloemenmengsels op akkers. Zo is het 'stuifmeelproject' ontstaan. Op diverse locaties in Oost-Groningen werden stuifmeelmonsters verzameld van bloemrijke akkerranden. Het zaadmengsel dat werd gezaaid was samengesteld uit zaad van 40 soorten bijenplanten.

In 2012, het jaar van de bij, heeft één van de leden van de ANV (Monique Mellema) al aan dit project meegewerkt. Er is gestreefd naar het doen van proeven op diverse typen landbouwgrond (zoals klei, veengrond en dalgrond) en binnen diverse landchapstypen. Het Institut für Bienen-

kunde in Celle, Duitsland, verleende haar medewerking aan dit project.

Enkele resultaten uit die proeven zijn:

- naast de bloemrijke akkerranden bezoeken de bijen ook andere stuifmeelplanten in het landschap;
- een goed zaaibed is een eerste vereiste;
- éénjarige randen leveren te weinig stuifmeel;
- ook na november hebben bloemrijke akkerranden een functie.

Naar aanleiding van dit project werden veel positieve reacties ontvangen van andere instanties maar ook van particulieren.

's Middags vertelde akkerbouwer J. Joling over zijn ervaring met dit project. Vervolgens gaf imker Ben Wieringa zijn visie op de bloemenranden. Het landschap blijkt veel belangrijker dan de akkerranden, al verbeteren bloemenranden wel de foeraageermogelijkheden.

Dr. Merijn Bos uit Driebergen, als deskundige betrokken bij dit project, gaf informatie over de vliegafstanden van de diverse soorten insecten. Solitaire bijen vliegen slechts op korte tot zeer korte afstand van hun nest.

Hommels foerageren tot circa 1000 meter rond hun nest. Honingbijen gaan veel verder, tot 5 km soms.

Romée van de Zee vertelde over haar onderzoek over *waar, waarom en wanneer* bijenvolken doodgaan. De sterfte van bijenvolken is in sommige delen van het land hoger dan elders (zo zijn er op Texel vrijwel geen dode bijenvolken).

In de provincie Groningen zijn de laatste jaren na de winter de volgende percentages dode bijenvolken gemeten: in 2010 30,4%, in 2011 30,0%, in 2012 29,2% en in 2013 19,6%.

Imkers die bij de bestrijding van de varroamijten in de zomer van 2012 een mierenzuurbehandeling gaven en in de winter oxaalzuur toepasten, hadden in het voorjaar van 2013 slechts 10,2% van hun volken verloren. Geconcludeerd werd dat in juli, augustus en september de bijen goed gezond moeten zijn om de winter door te komen. ●

Frits Kruse

Een bordje in de tuin. Een kraam op jaarmarkt of braderie. Een webshop. Via de natuurwinkel. Er zijn veel manieren waarop imkers hun honing verkopen. Hoe pakken ze dat eigenlijk aan? Doen ze aan marketing? Wat is het geheim voor commercieel succes? Deel 4, het laatste in de serie over imkers die hun eigen honing aan de man brengen.

Een bordje in de tuin

Honing te koop

(4, slot)

Tekst en foto's Isabelle Brus

Waarom moeilijk doen als het makkelijk kan? Potentiële klanten passeren dagelijks, dus je zet een bordje in de tuin, misschien zelfs een klein stalletje, met een jampotje met een gleuf in het deksel voor het geld, en klaar ben je.

Zelfs de modernste imkers verkopen hun honing voor een groot deel nog gewoon op de ouderwetse manier: aan de deur. Dat wil zeggen, de klanten melden zich bij de imker thuis, kiezen één of meer potjes en rekenen contant af. Dan heb je het voor het overgrote deel over de burens, vrienden en familie. Maar als je zo'n bordje in de tuin zet - 'Echte honing van de imker' -, levert dat nou nog meer klanten op? Of is het meer een aardigheidje, zo van 'baat het niet, schaadt het niet'? Alle imkers die ik tot nu toe sprak voor deze artikelenreeks vertelden het merendeel van hun honing vanuit huis te verkopen, aan een vaste groep klanten. "Iedereen hier in de buurt weet dat ik honing heb", werd

regelmatig gezegd.

Marry en Teun Karbet uit het Noord-Hollandse Stroet imkeren al 35 jaar. Ze begonnen ooit met één volkje vanuit de cursus. Langzaam maar zeker groeide hun hobby uit tot zo'n twintig bijenvolken nu. En dat levert jaarlijks heel wat honing op. Veel meer dan zij, en destijds ook hun kinderen, zelf op krijgen. "We hadden nog maar drie of vier jaar bijen toen we het bordje in de voortuin zetten. Dat werkte meteen", vertelt Marry Karbet. Ook Gerrit Ponne uit Heerhugowaard verkoopt potjes honing vanuit huis. Op de muur prijkt een groot bord 'De bijenkoningin' en daaronder 'te koop: honing en bijenproducten'. Felgeel, het kan niemand ontgaan. "Ik

heb tientallen volken, zit ook in de bestuiving. Ik verkoop honing en allerlei andere bijenproducten zoals propolis. Dat trekt de aandacht. Mensen weten mij prima te vinden." Zowel Gerrit Ponne als Marry en Teun Karbet hebben een redelijk grote klantenkring, niet in de laatste plaats dankzij het bordje in de tuin. Mond-tot-mondreclame doet de rest.

Toplocatie

Stroet is een lintdorp, en de straat waaraan het huis van Marry en Teun Karbet staat is ook nog eens een doorgaande weg. Er passeert redelijk wat verkeer - en tot in de wijde omtrek zijn zij de enige imkers met een bordje

in de tuin. Het helpt allemaal. “We hebben nog nooit een jaar gehad dat we honing overhielden”, aldus Marry Karbet. Andere imkers van haar vereniging wonen aan het einde van een doodlopende weg, of midden in een woonwijk. “Daar komen geen toevallige klanten langs. Die imkers moeten het wat hun afzet betreft volledig hebben van burens, familie en vrienden.” Veel van Karbets klanten komen jaar in jaar uit terug, en er zitten ook veel toeristen tussen: de Kop van Noord-Holland trekt elk jaar veel Duitsers en die houden wel van honing. “Vaak kopen ze tijdens de vakantie eerst één potje. Om te proeven. Voor ze terug naar huis gaan komen ze dan nog een keer langs om écht in te slaan en kopen ze tien potten tegelijk.” Het huis van Gerrit Ponne staat ook langs een doorgaande weg. Een drukke bovendien, aan de noordkant van Heerhugowaard. “Andere imkers zeggen weleens dat ik wat dat betreft

absoluut op een toplocatie zit.” En - niet onbelangrijk - hij heeft het hele jaar door honing en bijenproducten te koop. “Dus niet tot december wel, en dan tot in het voorjaar niet. Wat dat betreft verkoop ik nooit nee.” Marry en Teun Karbet verkopen ook vrijwel het hele jaar lang honing. “Veel imkers hebben maar een paar bijenvolken en dus veel minder honing. Als je een flink deel van het jaar geen honing hebt, heeft een bordje weinig zin.”

Stalletje

Wie bij Marry en Teun Karbet honing wil kopen, moet even achterom lopen. Ook bij Gerrit Ponne moet je aanbellen. Als ze niet thuis zijn heeft de honingliefhebber gewoon pech gehad. Vinden ze dat geen gemiste kans? Want wie weet komt die klant niet nog eens langs. Dat kan zo zijn, maar een stalletje met een geldkistje voor zelfbediening ziet Marry Karbet absoluut niet zitten. “Dat leidt maar tot proletarisch

winkelen”, vindt ze. Ook Gerrit Ponne wordt niet enthousiast van het idee van een stalletje langs de weg. Mensen maken daar misbruik van, is zijn ervaring. “Ik heb ook veel pruimen en rode bessen. Die zet ik nog wel langs de weg met een blikje waar mensen het geld in kunnen doen. Eerlijke mensen blijken een minderheid te worden. Een keer parkeerde er een mevrouw. Een keurige mevrouw met nette kleren en een mooie auto. Ze pakt wat fruit, zwaait zelfs nog vriendelijk naar me en rijdt weg. Maar mooi dat ze niet betaald had!” Kortom, als Gerrit Ponne of zijn vrouw Tiny niet thuis zijn, staan klanten voor een dichte deur. “Dat is dan jammer. Mijn vaste klanten bellen vaak eerst even op om te vragen of ik er wel ben”, zegt Gerrit Ponne. En is de imker met vakantie, dan is de ‘winkel’ gewoon een paar weken dicht. ●

Imkeren met de Golzkast (2)

Tekst en foto's dr. Friedrich Pohl, vertaling Wietse Bruinsma

(Vervolg van deel 1, *Bijenhouden 2014* 6, september, blz. 8-10)

De eerste controle in de lente

In maart kijk ik allereerst naar de activiteit van de bijen rondom het vlieggaat. Zo gauw als de bijen vliegen leveren de voorjaarsbloeiërs als krokus en wilg het eerste, zo broodnodige, stuifmeel. De eerste controle kan al bij temperaturen vanaf 10 °C plaatsvinden, maar moet wel zo snel mogelijk gebeuren. De honingkamer blijft daarbij afgesloten met de isolatieplaat voor het moerrooster.

De bijenzit wordt direct al zichtbaar door de plastic folie heen, want alle

veel voedsel! Ontbreekt dat voer dan kan men voerramen van de rand naar binnen verplaatsen of uit andere volken halen. Beschimmelde randramen worden verwijderd en vervangen door lege ramen of voerramen. Na het terugplaatsen van alle ramen is de controle klaar: de scheidingsplaat en folie worden teruggeplaatst en de kast wordt weer gesloten.

Wat te doen als ik geen open broed kan vinden?

Moerloze volken 'verraden' zich door onrustig gedrag – in dit jaargetijde zelden door het aanzetten van speeldopjes. Bij het doorzien van de ramen kan men eventueel (niet geziene?) moerdoppen uit de vorige herfst aantreffen. Zulke volken elimineer ik door ze bij een moergoed volk te vegen of doordat ik een aflegger direct in het volk hang, zonder krantenpapier. Een controle op moergoedheid in maart met een raam jong broed is naar mijn idee niet erg zinvol want voor het kweken van een nieuwe moer is het niet het juiste moment. Het volk richt zich vooral op de aanzet van broed, ter vervanging van de oude winterbijen.

Zit er een goede moer in het volk?

Het maakt mij niet uit wat voor koningin in maart eieren legt. Zelfs als er laat in de herfst nog een nieuwe moer is geproduceerd in het volk, dan is deze mij net zo lief als welke andere dan ook. Pas in mei zou ik een moerwisseling gaan overwegen.

Pro's en contra's van de Golzkast

- + Het hele volk is bij het afnemen van het deksel zichtbaar.
- + Voor het bekijken van het broednest is het niet nodig om een honingkamer af te nemen.
- + Er hoeven maar weinig ramen uitge-

nomen te worden. De overige kunnen eenvoudig verschoven worden.

- + Door het terugklappen van de folie gaat slechts weinig warmte verloren.
- + Vereniging van zwakke volken is eenvoudig vanwege de grote broedruimte.
- De uitgenomen ramen moeten tijdelijk in een aparte bak bewaard worden.

Productievolken en afleggers zitten in april alleen in de broedruimte. De honingkamer is met de grote scheidingsplaat achter het moerrooster nog volledig afgesloten.

De broedkamer is, afhankelijk van de volksgrootte, met een verticale scheidingsplaat verkleind. De volken breiden zich nu eerst uit totdat alle 17 ramen van de broedkamer bezet zijn. Afleggers worden aan de buitenkant, grenzend aan het onbezette deel van de broedkamer, uitgebreid. De scheidingsplaat wordt verschoven en aan de rand van het broednest of naast het daarop volgende voerraam worden een paar lege uitgebouwde ramen afgewisseld met ramen met kunstraat gegeven. Alleen ramen met kunstraat geven gaat ook.

Vrijgeven van de honingkamer

Wanneer er dracht is, en vooral als er veel honing in het broednest begint te worden opgeslagen, moet bij productievollen de honingkamer worden vrijgegeven. De grote scheidingsplaat achter het moerrooster wordt weggehaald en een aantal lege uitgebouwde ramen wordt geplaatst ter hoogte van de ramen waar de meeste bijen op zitten. Als men laat is met de uitbreiding, en er al dracht gaande is, kunnen ook een aantal met honing gevulde ramen uit de broedkamer worden overgezet. Daarvoor in de plaats komen dan ramen met kunstraat. Zo is men ook zeker van raatverversing!

ramen zijn in één oogopslag te zien. Ik begin bij de controle aan de kant die niet door de bijen bezet is. Hiervoor sla ik de plastic folie slechts zover terug als nodig is en laat de bijenzit dus afgedekt. Door de eerste 3 à 4 ramen weg te nemen ontstaat er ruimte om te kunnen werken. Nu kijk ik alle ramen door totdat ik aan de bijentros kom. De eerste dicht bezette ramen bekijk ik aan beide kanten totdat ik gesloten en open broed heb gevonden. Het is niet nodig om de moer te zoeken: dat kost alleen maar tijd en gaat ten koste van de warmte in het volk. Van de overige ramen is het voor mij van belang dat ze nog genoeg voorraad bevatten. Broedende volken verbruiken

Het verplaatsen van ramen met uitlopend broed naar de honingkamer in het vroege voorjaar wordt niet aanbevolen. Ik doe dit pas later, bijvoorbeeld wanneer donkere broedramen erg veel honing bevatten en na het slingeren moeten worden omgesmolten. Hier blijkt het voordeel van de gelijke raammaat voor broed- en honingkamer. Bij deze stapsgewijze uitbreiding moeten we het moerrooster in het niet bezette deel van de honingkamer nog met kleine scheidingsplaten afdekken. Bij de volgende uitbreiding kunnen we dan bij sterke volken de hele honingkamer vullen met uitgebouwde ramen of kunstraat.

Ramen veilig opslaan

Ramen van vorig jaar of al gereedgemaakte ramen met kunstraat kunnen het beste in luchtdicht gesloten transportkistjes bewaard worden. Als u geen zin heeft om die zelf te bouwen of de in de handel beschikbare kistjes u niet bevallen, kunt u ook op zoek gaan naar kunststofkistjes voorzien van een deksel. Om de wasmot te bestrijden kan men een sponsdoekje met mierenzuur of azijnzuur op of naast de opgeslagen ramen leggen.

Kleine volken verenigen

Als men in het voorjaar zwakke volken wil elimineren worden de ramen met de erop zittende bijen overgehangen in een buurvolk. Helaas is het niet mogelijk het volk eenvoudigweg bovenop een ander volk te zetten, zoals bij stapelkasten. Maar het omhangen kan in het voorjaar gebeuren zonder krantenpapier te hoeven gebruiken. Eventueel kan men het te elimineren volk in de geopende honingkamer van het buurvolk hangen, maar de broedkamer verdient de voorkeur vanwege de rechtstreekse uitvlieg mogelijkheid.

Pro's en contra's van de Golzkast

- + Stapsgewijze uitbreiding, met gebruikmaking van een scheidingsplaat.
- + Uitwisseling van ramen tussen broed- en honingkamer.
- ± Uitbreiding slechts tot een maximum van 34 ramen.
- Meer tijd nodig voor uitbreidingen

dan bij stapelkasten.

- Verenigen van volken alleen door omhangen van ramen mogelijk, niet door het op elkaar plaatsen van bakken.

Zwermcontrole kan in de Golzkast alleen maar plaatsvinden door het uithalen en controleren van broedramen. Bij deze controle hoeven we echter niet de honingkamer af te nemen. Tijdens de controle bekijk ik ook het darrenraam, dat eventueel uitgesneden wordt. Erg nuttig is een bouwraam dat met een latje in 2 delen is opgesplitst. In grote volken plaats ik 2 van dergelijke ramen.

Als de zwerm drift groeit

Er zijn bij de Golzkast twee manieren om in een volk de zwerm drift te verkleinen:

1. Het wegnemen van 3-5 broedramen met erop zittende bijen om hiermee een broefaflegger te vormen. Hierdoor wordt ook de varroadruk in het hoofdvolk verkleind, daar de mijten zich vooral in het broed bevinden.
2. Het wegnemen van bijen. Dit is het zinvolst in combinatie met de lente-honingoogst, meestal dus eind mei – begin juni. De bijen moeten in ieder geval van de honingramen geveegd worden, aangezien in de Golzkast geen bijenuitlaat geplaatst kan worden. Hierbij veegt men de honingramen af boven een emmer of met een trechter in een kunstzwermkistje. Ik gebruik hiervoor een bijenvriendelijke veegmachine. Aan de bijen uit de honingkamer kunnen desgewenst nog bijen uit andere volken toegevoegd worden. Bij de ongeveer 1,5 kg bijen in een kunstzwermkist wordt een ingekooide moeder gehangen. Daarna wordt de kist minstens 12-24 uur op een koele, donkere plek gezet. Een lichte besproeiing met water en wat voederdeeg garanderen dat de kunstzwerm overleeft. De zwerm moet op een tweede stand worden opgesteld, buiten het vlieg bereik van de eerste stand.

Een moeder selecteren

De opdeling in een vlieger en een hoofdvolk of het maken van een tussenaflegger is bij de Golzkast onge-

bruikelijk, en in de praktijk ook moeilijk uit te voeren. Maar de '2x9-dagen methode' van Wolfgang Golz is in de praktijk erg effectief gebleken. Uit een volk met reeds belegde moerdoppen wordt de moeder weggenomen en met wat bijen en broed als koninginnenaflieger bewaard. In het hoofdvolk worden alle doppen gebroken. Negen dagen later worden opnieuw alle doppen gebroken. Nu krijgt het volk een raam met eitjes (of een raam met overgelarfd doppen) uit een goed volk. Dit raam wordt gemarkeerd. Negen dagen later worden hierop alle doppen op één na gebroken. Wil men geen uitbreiding van het aantal volken, dan worden alle doppen gebroken en geeft men de oude moeder weer terug, in een kooitje.

Pro's en contra's van de Golzkast

- + Er hoeft geen honingkamer afgenomen te worden.
- + Vorming van een kunstzwerm in combinatie met lentehoningoogst is goed uitvoerbaar.
- ± 2x9-dagen methode ter zwermverhinderend is effectief.
- Zwermcontrole door het opillen van de broedkamer is niet mogelijk: ieder broedraam moet afzonderlijk bekeken worden.
- De moeder moet worden opgezocht.

Struiklavatera

Tekst en foto's Bart de Coo

Onlangs zat redactiesecretaresse Marga Canters in zak en as. Ze was aangenaam gewend geraakt aan de aanblik van een grote struiklavatera voor een van de ramen van het Bijenhuis in Wageningen. Toen ze terugkwam van vakantie was de struik op kuithoogte afgezaagd. Dat is inderdaad iets wat op je humeur slaat. De struiklavatera is namelijk niet alleen erg mooi, maar ook een erg nuttige insectenplant. En dat voor de deur van het Bijenhuis. Naar de dader wordt nog gezocht.

Ik denk dat ik met de struiklavatera kennis maakte toen ik in 2002 mijn huidige huis betrok. Een of twee jaar later stond er een monsterlijk groot exemplaar in mijn kleine achtertuin. We vonden hem werkelijk te groot worden en we besloten hem uit te graven en aan mijn schoonzus te geven, die toen in een mooi huis in het bos

woonde. Helaas, de struik sloeg nauwelijks aan op de bosgrond en verkommerde zienderogen. Ondertussen had ik al lang in de gaten gekregen wat een geweldige insectenmagneet deze plant is. Ik moest en zou een nieuw exemplaar bemachtigen.

Met de tijd...

Dat exemplaar kreeg ik toegespeeld in de vorm van een stekkie. Ik dacht, deze plant wil ik nooit meer kwijt, dus zodra de plant na twee jaar opnieuw een flinke struik was geworden, - hij groeit razendsnel inderdaad - liet ik mij uitleggen hoe ik hem op mijn beurt weer moest stekken. Deze struik knakte om in een gierende zomerstorm. De stam is kennelijk niet zo bestand tegen harde wind, wat wellicht veroorzaakt wordt door het hoge groeitempo.

Scheur in juli een kleine zijtak af, of zelfs een blad, en stop dat een paar centimeter diep in een met aarde gevuld potje. Ik denk nooit zo na over de soort grond. Misschien gebruikte ik wel eens potgrond, of gewoon een schep aarde uit de tuin, ik weet het niet meer. Het lukt in elk geval bijna altijd. Heel belangrijk is dat je de potjes in de schaduw zet. Dan zet je er een afgeknipte petfles overheen, met de dop eraf, of je spant boterhammenzakjes over de potjes. Eerst heb je het stekkie en aarde een beetje nat gemaakt. Na een week of twee zie je de eerste blaadjes uit de aarde omhoog komen.

...wordt de spruit...

Aartslui, gemakzuchtig en eigenwijs als ik ben, probeerde ik het ook op een andere manier, waarschijnlijk omdat de boterhammenzakjes niet groot genoeg waren of zo. Ik zette de potjes in de schaduw en maakte ze twee, of zelfs drie maal daags kletsnat met de plantenspuit. In beide gevallen

haal je resultaten van minstens 80%. De minikasjesmethode lijkt het nèt te winnen van de plantenspuitmethode. Ik laat de stekkie zo lang mogelijk buiten staan, in de schaduw, totdat nachtvorst dreigt. Daar kunnen ze in dit stadium niet tegen. Dan zet ik de stekkie op een dienblad en ik plaats ze naast mijn bed. In de loop van de winter hou ik ze licht vochtig, totdat ik vind dat het warm genoeg is om ze weer buiten te zetten. Nu zet ik ze wel in de zon en graag een beetje hoog, bijvoorbeeld op de tuintafel. Met deze aanpak zijn mijn stekkie het duidelijk roerend eens. Zodra ze enige omvang bereikt hebben, distribueer ik ze onder familieleden, mede-imkers, kennissen en buurtbewoners, die me dan bij gelegenheid vol trots tonen hoe mooi hij erbij staat.

...een boom

In het eerste jaar komen de stekkie niet verder dan een sprieterig geheel, maar in het volgende jaar groeit de plant snel uit tot een gevaarte. Hij produceert bloemen van de late lente tot in november. De bloemen lijken nauwelijks meer dan een dag te bloeien, maar niet getreurd, als de ene bloem uitgebloeid is, dan staat de volgende alweer op springen. Dat gaat maanden lang zo door. Iedere dag weer is het stuifmeel uit de geopende bloemen weggevreten. Op mijn eerste struiklavatera zaten veel bijen, op mijn laatste lavatera's zitten vooral hommels. Hij houdt duidelijk van vruchtbare grond, kan goed in de zon staan maar hangt bij aanhoudende droogte al gauw slap. Als u weer eens inkopen doet bij het Bijenhuis, kijk dan bij het naderen van de schuifdeuren even naar links om te zien of de lavatera zich weer in oude glorie hersteld heeft, evenals de goede luim van Marga. Ik denk het wel.. ●

Behuizingen op IJsland: rechts voor bijen, links voor mensen. Foto Torbjörn Andersen

IJslandse imkers op bezoek

Elbert Hogenboom

Imkers op IJsland

Elin Seigerdottir, een IJslandse imker, bracht met haar man Konrad Asgrimsson begin september een bezoek aan de mijn bijenstal aan de rand van Vleuten. Elin en Konrad waren een week in Nederland en wilden graag kennis maken met Nederlandse imkers om ervaringen uit te wisselen. Een collega van me legde de contacten. Voor mij en mijn imker-collega en medebestuurslid van de Bijenhoudersvereniging Utrecht Marco Kraakman een mooie gelegenheid om meer te weten te komen over imkeren op IJsland.

Imkeren op IJsland?

Als je aan IJsland denkt, is er niet meteen een associatie met succesvol bijenhouden. Maar de winters zijn, vooral in het zuiden van IJsland, door de warme golfstroom minder koud dan je verwacht. Het zuiden heeft een echt zeeklimaat met veel wind en regen. Wel duurt de winterperiode lang.

In IJsland is sinds 1936 een aantal malen geprobeerd bijen te houden, maar deze pogingen zijn steeds

Potje IJslandse honing
Foto Torbjörn Andersen

van korte duur geweest, tot maximaal een paar jaar. Pas in 2000 kreeg het imkeren een flinke impuls door toedoen van de arts Egill Rafin Sigurgeirsson. Deze had ervaring opgedaan met het houden van bijen in Zweden en begon met zeven mensen een experiment met Noorse bijen in het IJslandse klimaat. De steeklustige zwarte Noorse bijen waren niet populair en pasten zich in hun ontwikkeling niet goed aan de korte IJslandse zomer aan.

In 2010-2011 werd begonnen met de import van 64 kleine volkjes met Buckfast koninginnen afkomstig van het eiland Åland, dat behoort tot een Finse eilandengroep. Op Åland is men gespecialiseerd in de kweek en verkoop van bijenvolkjes met het EU keurmerk 'varroa-vrij' (http://ec.europa.eu/food/committees/regulatory/scfcah/animal_health/docs/02072013_varroa_free_status_finland.pdf)!

Zulke volkjes met een kostprijs van circa 250 Engelse ponden zijn een hele investering, maar ze lijken het goed te doen op IJsland. Inmiddels is de belangstelling voor het imkeren flink toegenomen. De oorspronkelijke groep van een achttal imkers in 2002 is uitgegroeid tot ongeveer tachtig imkers nu. De meest imkers hebben één à twee volken, met twee 'groot-imkers' die elk ongeveer tien volken hebben.

Een imkerkursus voor beginners bestaat uit wat theorielessen en één middag praktijk, waarbij in een volk wordt gekeken. Daarna moet je het zelf gaan leren met steun van kennis vanuit de vereniging. In het najaar van 2013 werden er in IJsland circa 125 volken ingewinterd (elk met 20 kg suiker), waarvan er 80% goed de winter uitkwamen. De wintersterfte wordt vooral toegeschreven aan de moeilijke weerscon-

ditie, eerder dan aan varroa. Dit jaar was er grote pech. Men wilde in het voorjaar 100 volkjes uit Åland importeren, maar de helft overleefde het niet door een transportfout op het vliegveld. Aan de overgebleven volkjes moest gedurende de zomer intensieve zorg besteed worden om ze in leven te houden en te laten groeien.

IJslandse honing

De volksontwikkeling komt pas laat in het seizoen op gang en een goede honingopbrengst is bepaald niet gegarandeerd. De eerste inspectie vindt rond eind april plaats, als bij ons de volken al in zwermstemming komen. Het inwinteren gebeurt eind augustus en vaak worden in oktober de kasten aan de buitenkant extra geïsoleerd tegen de koude (zie foto). Elin Seigerdottir heeft vier volken en gebruikt kunststof kasten met een prima (isolatie)materiaal. Er bestaat op dit moment een trend om over te schakelen op houten kasten gemaakt van Western Red Cedar. De jaarlijkse honingopbrengst is ongeveer 10 kg per volk. IJslandse honing is een zeer gewild en kostbaar product: de prijs van 450 g honing is ongeveer € 32. De honing wordt meestal in kleinere hoeveelheden van 125 g verkocht. We hebben honing uitgewisseld, geproefd en geanalyseerd. De honing was bijzonder lekker van smaak en had, snel bepaald door Marco, een laag watergehalte: 16,6%. Dit werd bevestigd door de analyse verricht door honingexpert Jaap Kerkvliet, die middels pollenonderzoek vaststelde dat wilg (81%) de voornaamste bron is van deze voorjaarshoning. Ook werden kleine hoeveelheden stuifmeel aangetroffen van de paardenbloem (5%) en moerasspirea (4%). Meer informatie over drachtplanten en foeragerende bijen op IJsland is te vinden op de website <http://byflugur.is/index.php?site=37&menuid=10>. 🍯

Extra isolatie van bijenstand op IJsland

Een bezoek aan de zwarte bijen op Texel

Annemieke Timmerman (secretaris NBV groep Noord-Holland)*

De plaatselijke imkers van Texel hadden een plezierig programma verzorgd gericht op onderlinge contacten tussen imkers, met als centrale thema's: de zwarte bij, varroaresistentie en de dracht op het mooie eiland. Het was allemaal goed voorbereid en de deelnemers werden aangemoedigd om verder te kijken dan hun bijenantennes reikten.

Imkeren op Texel

Na de ontvangst met Texels gebak in het verenigingsgebouw van Schietvereniging Odysseus in Den Burg kregen we een presentatie met een praktische invalshoek van Jacco van de Ree (www.bijenraadsel.nl) over de Texelse zwarte bij. Hij vertelde dat er begin 1900 zo'n 90 imkers op Texel actief waren. Nu beheren ongeveer 15 imkers samen naar schatting 200-250 volken. In 1983 was de varroamijt nog niet op Texel aanbeland, maar in 1996 was er sprake van een eerste uitbraak: de sterfte onder de volken bedroeg toen 20%, het jaar daarop zelfs oplopend tot 25%. Daarna werd het mijtprobleem beheersbaar. Vraag was natuurlijk hoe dat kwam.

Over de dracht lichtte Jacco toe dat in midden- en nazomer voldoende lams-oor en heide aanwezig is, maar dat op Texel vooral in het voorjaar natuurlijke tekorten zijn. Daarom spant hij zich in om bijvoorbeeld borage en andere voorjaarsbloeiërs aan te (laten) planten, zodat de bijen op Texel het hele jaar door een gevuld bordje hebben. Volgens de Algemene Plaatselijke Verordening is het verboden om bijen (en daarmee mogelijke ziektes) op het eiland te brengen en Jacco dringt erop aan dat iedereen zich ook aan deze regel houdt.

Vanwege de grootte van de zwarte bij en van de cellen zouden de Texelse bijenvolken minder aantrekkelijk zijn

voor de varroamijt, maar daar is geen wetenschappelijk bewijs voor gevonden¹. De varroamijt vermenigvuldigt zich optimaal bij relatief lage temperatuur in het broednest, en aanmerkelijk minder bij hogere temperaturen.²

Na een korte pauze hield Romée van der Zee een wetenschappelijke verhandeling over de verschillen in grootte, sterkte en temperatuur in relatie tot ras, soort en aard van de diverse bijenrassen. De werkgroep 'Monitoring and Diagnosis' van het onderzoeksnetwerk COLOSS (een internationaal samenwerkingsverband van 350 onderzoekers waar Romée deel van uitmaakt), doet al jaren onderzoek naar bijensterfte. Wij wachten met spanning de volgende rapportage af, waarin Romée zal berichten over de Zwarte Bij. Onder Nederlandse imkers is de bijenmonitor bekend, het rapport over de uitwintering 2012/2013 is te vinden op de website van Beemonitoring.³ De aanwezige imkers putten uit hun eigen ervaring toen ze vragen stelden over de snelheid van volkontwikkeling in het voorjaar, de afstand tussen de raten (35 of 38 mm), de volkssterkte, de invloed van de koningin, het gebruik van de bodemlade (om varroamijten te tellen) en de verhouding broed-volwassen bijen. Romée drukte ons op het hart om vooral niet zonder reden in het voorjaar darrenbroed te snijden: darren horen erbij en brengen genetische informatie over. Als je de

aangetaste darren verwijderd leert het volk niet hoe die te herkennen en te verwijderen en zich beter te wapenen tegen de varroamijt. Romée gunde ons tenslotte nog een inkijk in de vraagstukken naar onverklaarde bijensterfte, waar zij met het onderzoeksteam aan werkt. Wij zien met belangstelling uit naar de volgende bijenmonitor 2013/2014. En we werken natuurlijk allemaal weer mee aan de vragenlijst in 2015! 🍯

Drie excursies

De deelnemers konden kiezen uit drie excursies:

Zwerm in druivenstok

Texelse bijen

1. Fietstocht langs de drachtgebieden van Texel

De tocht van Den Burg naar De Koog leidde langs enkele typische drachtgebieden op Texel, waaronder het duingebied (heide) en de Slufter (lamsoor). Op de tussenstop bij de Imkerij van Jaap Jager konden we kennis nemen van zijn manier van werken in zijn ongeveer 30 zwarte bijenvolken: over het algemeen past hij 2 van de 3 gangen uit het menu toe⁴: in december/januari oxaalzuur en in zomer/najaar als nodig mierenzuur met de zogenaamde bierviltmethode (1 maal ongeveer 50 cc). Treft hij gekreukelde vleugels aan (gemiddeld bij 4 van de 30 volken), dan volgt nog een mierenzuurbehandeling en in het voorjaar wordt de koningin vervangen. Het vernietigen van volken vind hij onnodig en zonde: met de genoemde ingrepen is de volgende generatie bijen alweer gezond. Volgens de bevindingen uit de bijenmonitor 2013 (blz. 21 en 22) is de winterbehandeling cruciaal. Dat is dan ook de behandeling die Jaap altijd consequent toepast.

2. Wandeltocht nabij Den Hoorn: niet alleen de bijtjes maar ook de bloemetjes

Na de geanimeerde 'bij-eenkomst' in Den Burg liep een gezelschap van zeven personen door het zonovergoten landschap van Zuid-Texel, onder leiding van Wim Loning die een fabelachtige kennis van flora en fauna heeft. Hij ontpopte zich als een geboren

onderwijzer in de beste traditie van Jac. P. Thijsse. Een van ons was bioloog met een grote botanische belangstelling en kennis. Extra leerzaam, want in de gesprekken tussen de twee experts kwam veel aan bod. Ontroerend mooi was de Parnassia, hele velden daarvan. Er was veel te bewonderen: wolfsmelk in twee varianten; de melkzwam en de melkdistel; duindoorn en kamperfoelie in bessenpracht; ogentroost in twee varianten; velden met teunisbloem en zeedistels; vlierstruiken gekastijd door de heftige westenwind, dood aan de loefzijde maar met aan de lijzijde herlevend groen. Op de strandvlakten, met in de verte lepelaars, leerden we over de lagen met cyaanbacteriën. Na een uur of vier bracht de sympathieke gids enkelen van ons terug naar de boot. Zo'n excursie speelt nog dagenlang in je hoofd. Ik was al een paar maal op Texel geweest, maar herinnerde me vooral dijken, weilanden en schapen. Zo'n enorm stil en mooi duingebied, nota bene aan de 'continentale' kant, had ik niet verwacht. We komen zeker terug.

3. Imkeren bij het Maartenshuis

Het Maartenshuis in De Koog (www.maartenshuis.nl) is een werkgemeenschap voor mensen met een specifieke zorgvraag. Jacco van de Ree verzorgde de presentatie over het Maartenshuis en vertelde over de wijze waarop hij vanaf 2007 op Texel probeert zo natuurlijk mogelijk bijen te houden. Zo behandelt hij de volken op geen

enkele wijze tegen varroa. Het etiket 'biologisch' en/of 'dynamisch' voert hij echter niet, zolang er geen eenduidig standpunt is over een biologisch keurmerk voor honing.⁵

Jacco is met zijn gezin vanuit Den Haag vertrokken, heeft de Haagse bijen van de hand gedaan en is opnieuw begonnen met enkele zwermen van bevriende Texelse imkers. Jacco vond inspiratie uit het boek van Jacques Massacrier met de toepasselijke titel: Opnieuw beginnen, over een benadering die zelfvoorzienendheid als uitgangspunt heeft. Onlangs heeft hij werk gemaakt van zijn hobby en is hij productie-imker geworden met 50 à 60 volken. Jacco heeft veel in zijn methode van imkeren aangepast, omdat het bijenhouden zijn werk was geworden: zo heeft hij bijvoorbeeld geïnvesteerd in goed hanteerbare kasten. Als imker heb je je verantwoordelijkheden, en als beroepsimker zeker: hij zorgt er bijvoorbeeld voor dat hij erbij is als er gezwermd wordt en dat hij altijd zelf de zwerm schept. Hij wil voorkomen dat de volken en zwermen overlast veroorzaken aan anderen. Jacco meent dat het zelf bouwen van raat door de bijen essentieel is. Die natuurbouw is soms kwetsbaar tijdens het vervoer: een oplossing is om satéprikkers in de ramen te steken als steun. Doordat zijn bijen op honing overwinteren en niet op suikerwater, ligt de prijs van zijn honing hoger. Jacco staat voor een goed product en daar hoort een goede prijs bij.

Hoe verder?

Door deze excursie is bij de deelnemers de interesse voor de zwarte bij en varroaresistentie zeker gewekt. De uitdaging is om te proberen de successen van Texel te evenaren met onze eigen bijen of om over te gaan op het imkeren met de zwarte bij op het vasteland. De Twentsche Imkersclub 't Landras heeft zich hier een tijd hard voor gemaakt.⁶ In biologisch-dynamische kringen wordt eveneens al langer gewerkt met de zwarte bij, bijvoorbeeld in de imkerij De Zwarte Bij van Wim van Grasstek.⁷ De nieuwe stichting Arista Bee Research stelt zich ten doel om gerichte teeltprogramma's voor varroaresistente honingbijen te ondersteunen en zelf uit te voeren.⁸

Tot slot

De meeste deelnemers van de excursie hadden het Maartenshuis als locatie voor de afsluiting gekozen. Na een discussie over de mijtbestrijding en factoren die de bijengezondheid bevorderen, hebben we met elkaar de bijenstal bekeken. Ter plaatse werden we verrast met een proeverij van plaatselijke producten en sloten we af met een feestelijk glaasje mede. Deze excursie was zeer de moeite waard, met dank aan de initiatiefnemers Jaap Jager en Jacco van de Ree en het bestuur van de NBV afdeling Texel/De Cocksdorp, onder leiding van voorzitter Andre de Ruijter.

* Met dank aan Pieter Bol en Carla Sint.

1. <http://edepot.wur.nl/45955>.
2. Zie o.a. <http://aristabeereseearch.org/nl/varroa-resistentie-2/>.
3. www.beemonitoring.org, ga naar de download-pagina.
4. www.wageningenur.nl, zoeken op 'Varroa brochure'.
5. Zie ook: www.sknl.nl, zoeken op 'honing'.
6. Zie <http://szh.nl/bijen/zwarte-bij/>.
7. Zie blz 3 van www.bdvereniging.nl/dynamischperspectief/dp201003.pdf.
8. Zie <http://aristabeereseearch.org/nl/varroa-resistentie-2/>.

Speurhond Bazz niet in de prijzen

Zwerfhond Rupee, die de Mount Everest beklom, is door de lezers van Kidsweek uitgeroepen tot Dier van het Jaar 2014. Tweede werd schildpad Septinus en derde zeehond Happie. De bijenziekte-opsporende hond Bazz, was wel genomineerd maar viel niet in de prijzen.

Voor het vierde achtereenvolgende jaar organiseerde jeugdkrant Kidsweek deze bijzondere wedstrijd. Elke week besteedt de jeugdkrant ruim aandacht aan het belangrijkste dierennieuws in Nederland en daarbuiten. Dat levert veel mooie, grappige en ontroerende verhalen op. De zes meest bijzondere dieren die het afgelopen jaar in het nieuws zijn geweest, waren genomineerd. Daaronder het verhaal van Bazz.

Bazz is een Australische hond. Met zijn fijne neus speurt hij gevaarlijke broedziekten bij bijen op en redt zo bijenvolken. "Heel belangrijk", aldus Jacqueline, de Kidsweek-redactrice die zich inzette voor de verkiezing van Bazz, "want zonder bijen hebben wij mensen minder goed te eten." Maar wat krijgt Bazz als dank voor dat urenlange gesnuffel aan bijenkasten? Een heleboel pijnlijke steken. Daarom maakte het baasje van Bazz voor hem een mooi bijenpak, compleet met een gaashoed en dichte sloffen. Jacqueline: "Geniaal toch? Superman, Spiderman en Batman zijn allemaal jaloers op dit pak. En, klein detail, Bazz bestaat echt!"

Mail van de voorzitter

AaVeeBee

Het zal je maar gebeuren. Blijkt je bijenvolk de gevreesde aandoening Amerikaans Vuilbroed (AVB) te hebben. De besmetting houdt de omgeving in de tang: vervoersverbod, mannen in witte pakken, grootschalige inspectie en ruiming van volken met geconstateerde uitbraak. Het overkwam enkele imkers in september. Het was net een veenbrand die her en der oplaait. Bijenhoudend Drenthe hield de adem in en niet alleen daar. Voor het eerst sinds zes jaar hadden we te maken met een serieuze uitbraak van deze bacterieziekte in eigen land. Niet vlak over

de grens in Duitsland of België, maar bij ons in Drenthe. Dat voelt anders, kan ik u zeggen. Dat had vooral te maken met het feit dat het erop aan kwam om als imkergemeenschap snel te handelen om die veenbrand onder controle te krijgen. De overheid heeft wel spelregels opgesteld, maar laat het verder vrijwel geheel aan de bijenhouderssector over om het probleem op te lossen. Bij de derde en zeker bij de vierde uitbraak had ik wel even een angstig voor gevoel dat het misschien veel grootschaliger zou kunnen worden. Er wordt immers veel gereisd met volken in het seizoen, zeker ook in Drenthe, waar de dracht niet voor ieder volk voor het opscheppen ligt, en dan al die vreemde contacten ...

Gelukkig bleef het tot vier locaties beperkt. Mijn grote waardering en complimenten voor de mannen in de witte pakken die voortvarend aan de slag gingen en bekwaam en rustig de situatie hebben aangepakt en afgehandeld. Het leed is geleden, de schade is door het AVB-fonds van de NBV vergoed en we gaan weer over tot de orde van de dag.

Was dat maar zo. Zoals vaker in dit soort situaties komen juist dan onvolkomenheden aan het licht. In dit geval ging het er om of we wel in beeld hadden waar alle bijenvolken staan? Adresbestanden van imkers die zijn aangesloten bij een van de bijenclubs in het land zijn er. Waar het om gaat zijn de ongeorganiseerden, de imkers die we niet bereiken. Dat ene kastje van iemand dat met moeite in leven wordt gehouden, kan juist het probleem zijn voor een hele regio. Het is een hele klus om in een straal van drie kilometer het gebied uit te 'kammen'.

Eind september vond de jaarlijkse najaarsbijeenkomst plaats van alle groepen in het land en het hoofdbestuur. Daar kwam vanzelfsprekend AVB aan bod. De ideeën gingen over tafel om tot een landelijk dekkend registratiesysteem te komen, over het ontwikkelen van meldsystemen enzovoort. De bijengezondheidscoördinatoren zullen zich deze winter buigen over wat voor een systeem kans van slagen heeft. Bijvoorbeeld dat u – als kenner van uw omgeving – goed oplet waar bijenvolken staan en van wie ze zijn. Dat helpt al enorm. In geval van een uitbraak in uw regio zal u worden gevraagd of u nog meer volken weet te staan dan die op het lijstje van het bestrijdingsteam.

Jan Dommerholt, voorzitter NBV

Beheer je eigen gegevens op Mijn Bijenhouders

De ledenadministratie van de NBV is online toegankelijk gemaakt. Bij dit nummer van Bijenhouden heb je in een aparte brief je persoonlijke toegangscode ontvangen. Daarmee log je in op Mijn Bijenhouders en kun je jouw persoonlijke informatie bekijken en indien nodig aanpassen. Ben je verhuisd, heb je een ander telefoon- of bankrekeningnummer, het is door jou op elk moment van de dag aan te passen.

Secretarissen van afdelingen hebben inzage in de ledenlijst van hun afdeling en kunnen deze downloaden. Voorheen moesten overzichten apart worden toegezonden, nu is het actuele overzicht altijd beschikbaar.

Met het openstellen hopen we er op dat het eenvoudiger is inzicht te krijgen en te houden in de persoonlijke gegevens. Lang niet iedereen heeft bijvoorbeeld zijn e-mailadres doorgegeven. Maak je gegevens compleet, zodat je geen enkele informatie hoeft te missen. 🐝

De NBV stelt de ledenadministratie NIET beschikbaar voor commerciële doelen.

Voor vragen: secretariaat@bijenhouders.nl of 0317-422 422 (10-14 uur).

Gouden NBV-speld voor Jörn Copijn

Aan het einde van het geslaagde Zomerfeest in Groenekan, op zaterdag 6 september, is Jörn Copijn door de Nederlandse Bijenhouders Vereniging onderscheiden met de "Gouden Speld". Bijzondere waardering voor meer dan 40 jaar lidmaatschap en zijn prachtige verhalen als bevroren ambassadeur van de bijenhouderij is hiermee tot uitdrukking gebracht. Gememo-reerd werd dat Jörn aanvankelijk tot imker was opgeleid aan het bijeninstituut in Marburg a/d Lahn. Daar werd hij gegrepen door de geheel nieuwe aanpak van het gezond houden van oude bomen, het begin van een rijke carrière als boomchirurg. In 1966 was zijn eerste patiënt in Nederland de 1000-jarige linde – bijenboom bij uitstek – in het Utrechtse dorp Achterberg. De onderscheiding werd opgespeld door zijn dochter Sonne die imkerkursussen en bijenworkshops geeft – zie ook www.bijen-en-bedrijf.nl. 🐝

Afd. Groenekan

Jörn Copijn en dochter Sonne

Met blote borst voor de bijenkast

Vraag & aanbod

foto Marianne van Dorp

Dat overkwam de nu 85-jarige Berend Hoving als kind. Deze anekdote kwam, tussen de andere sterke verhalen, bovendien toen hij onlangs door de vereniging 'Duin en Kogge' (voorheen afd. Zijpe) in Schagen werd gehuldigd wegens zijn maar liefst 70-jarige lidmaatschap van de VBBN/NBV.

Berend werd als 5-jarig kind door zijn opa op de proef gesteld om te kijken of hij wel geschikt was als imker. Hij werd flink gestoken maar hield zijn tanden op elkaar. Zo werd hij goed genoeg bevonden als beginnend imker. Zijn opa had het goed gezien want hij is zijn hele leven hevig geïnteresseerd gebleven in bijen. Nu, na 70 jaar bijenhouden en het promoten daarvan, was het tijd om Berend in het zonnetje te zetten.

Lachsalvo's tijdens filmvertoning

Onder het genot van een kopje koffie met gebak werd hij met zijn vrouw en zoon welkom geheten door voorzitter Bob den Helder die hierna een oude videofilm draaide waarin beelden te zien waren van het Bijenhuis en de vlechts cursus bij de familie Eriks. Daar werden bijenmanden gevlochten en stoelen gemat. Ook de gezamenlijke reis van afdeling Den Helder met afdeling Zijpe naar het koolzaad in de Flevopolder was te zien met veel herkenning en lachsalvo's om de toen nog vrij jonge leden. Ook kwamen beelden voorbij van het feestvarken Berend Hoving zelf, hard werkend om zijn stukkie vlak te maken. Tenslotte kwam een markt in Schagen in 1991 in beeld. We zagen hoe het bijenhouden toen in z'n werk ging. Ook hier was Berend druk in de weer, vooral met het serveren van toastjes met ho-

ning die grif aftrek vonden. Heel leuk om weer terug te zien.

Anekdoten

Na de film kreeg Gerrit Prins namens het Hoofdbestuur van de NBV het woord. Hij vertelde anekdoten over het imkerleven van Berend. Hij bleek goed te zijn ingelicht door het bestuur van 'Duin en Kogge' en er werd ook nu weer flink gelachen. Berend werd al op 15-jarige leeftijd lid van de VBBN. Wanneer hij in die tijd uit school kwam hingen er bij hem in de buurt vaak zwermen aan takken en bomen. Snel werd dan een zakdoek bij de zwerm gebonden en deze daarmee 'gearresteerd'. 's Avonds werden de diverse zwermen bijeengescheept en zo had Berend soms wel 50 zwermkorven vol bijen.

Secretaris

Prins vertelde ook over de reisjes naar het koolzaad in Groningen, de Flevopolder en de heide in Drenthe. Eenmaal in Noord-Holland aangekomen werd Berend spoedig lid van de kleine bijenvereniging Zijpe e.o. in Schagerbrug. Hij werd al snel secretaris. Vele jaren heeft hij in deze positie talloze leuke en humoristische jaarverslagen geproduceerd.

Oorkonde

Ook werd het verhaal aangehaald dat secretaris Berend Hoving samen met penningmeester Marry Karbet op de terugweg van een ALV op zoek was naar de 'Bijebijbel' van Schotman ergens bij Amelisseweert en daarbij steeds maar weer op hetzelfde punt terugkwam. Verder vertelde Gerrit Prins dat de jubilaris soms reusachtige koninginnen kweekte en dat hij Hare Majesteit dan merkte met Tipp-Ex. Hierna reikte Gerrit Prins namens de NBV een schildje en oorkonde uit aan Berend Hoving. Nadat Berend zelf het woord had gekregen sprak bestuurslid Marry Karbet een dankwoord uit en betrok daarin ook de echtgenote van de jubilaris, Geesje Hoving. Zij heeft haar man vele uren moeten missen door zijn bestuurs- en imkerbezigheden. Zij kreeg, tot slot, een mooi boekje bloemen aangeboden. Tijdens de 'nazit' was het nog lang gezellig op de club. ●

Afd. Duin en Kogge

Koninginnen en afleggers uit Duitsland:

Carnica-F1, bevrucht: € 30,-, onbevrucht: € 12,-. Koninginnen van het eiland: op bestelling. Imkerij Heinz Pieper in Twist-D, t 0049-5936-6066, e heinz.pieper2@ewetel.net.

Stichting Buckfast Marken biedt aan in

beperkte oplage: originele raszuivere Marken-Buckfastkoninginnen. Stamboom en AVB-vrijverklaring worden bijgeleverd. Levering van deze (schier)eilandkoninginnen in volgorde van binnenkomst van aanvraag vanaf eind juni 2014. Te bestellen: m 06-51180339, e buckfastmarken@gmail.com.

Te koop gevraagd: goede gebruikte zwarte

vulkaanroker en elektrisch ontzegelmes. Inl.: Jef Bormans, m 06-51066244, e bormans-fruit@kpnplanet.nl.

Te koop: 25 bijenboeken met verschillende

titels voor de prijs vanaf € 150,- (wie biedt er meer) of ruilen voor 40 potten honing van 450 gram (geen koolzaad). Henk van Triest, Alteveerstraat 13, 7906 CA Hoogeveen, t 0528-235988.

Bezoekerscentrum Imkerij Immenhof. Omvat

een imkerij, wijngaard, tuinen, expositieruimte met permanente expositie, terras en plantenverkoop. Een uniek en gezellig uitstapje voor uw vereniging, familie of bedrijf. Meer info: i www.imkerij-immenhof.nl of t 024-35 84 543. Gonnie en Marcel Hallmans, Rijksweg 224, Molenhoek/Heumen.

Cursussen

Vervolg cursus Bijenhouden

Amstelland: start februari 2015, inl. Henk Kooij, t 020-6452285, e hskooij@hetnet.nl.
Eelde: start februari 2015, inl.: Jaap Smit, t 050-3092668, e j.smit16@lijbrandt.nl.

Cursus korf- en mandvlechten, stoelmatten

Brummen: start 6 nov. 2014 (7 donderdagen van 20-22 u). Inl.: imkersbrummen@gmail.com en www.imkersverenigingbrummen.nl.

Natuurlijk imkeren

Schalkhaar: Docent Albert Muller. Deelname €75,- voor een lesdag van 10-17 u, incl. koffie/thee en warm lunchbuffet. Zie www.permacultuurdeorsprong.nl/nl/informatieopleiding-permacultuur.

Agenda

(Uitgebreide informatie op onze website)

8 november Beilen

Studiedag NBV, zie elders in dit nummer.

11-16 november Tanzania

Het eerste Apimondia Symposium over Afrikaanse bijen en bijenhouden, in Arusha (Tanzania), **e** secretariat@apiafrica.org of **e** smsemo@mnrt.go.tz.

13 november Middelbeers

Imkercafé bij St. Ambrosius afd. Oirschot-de Beerzen e.o. Onderwerp: de Rensonmethode, **a** 19.30 u in 'Ons Mevrouw'. **i** <http://bijenteelt.com/agenda>.

15 november Roermond

Studiedag NBV, zie elders in dit nummer.

22 november Breda

Studiedag NBV, zie elders in dit nummer.

24 november Bergeijk

Lezing door Christien en Eugène Broecheler in Natuurtuin 't Loo, Terlostraat 4, Bergeijk. Dit echtpaar ondersteunt imkers in Burkina Faso. Aanvang 19.30 u. **i** Gerard Slenders, **t** 040-2068586.

28 november Ruinen

Praatavond over o.a. uitwintering, ziektebestrijding, varroa, AVB en honingverzorging. **a** 20.00 u Zaal Kuik, Brink 18, toegang gratis. **i** Roel Broekman, secr., **t** 0522-451290, **e** roel_broekman@hotmail.com of Eiso Eizinga, voorz., **t** 0522-481891 **e** eweizinga@gmail.com.

7 december Deurne

Open Huisdag in Milieueducatiecentrum De Ossenbeemd, Haageind 31. **i** J. Berkers **t** 0493-317728, **e** j.berkers16@chello.nl.

17 januari 2015 Wageningen

Bestuivingsdag. Info volgt in nr. 8.

23 januari 2015 Ruinen

Lezing door Frens Pries (moleculair celbioloog en imker) over 'Bijengezondheid' o.a. over de rol van varroa op het verspreiden en voorkomen van virussen, (DWV, CBP, ABPV) bij bijen in de herfst en de kans op een goede uitwintering. **a** 20.00 u Zaal Kuik, Brink 18, toegang gratis. **i** Roel Broekman, secr., **t** 0522-451290 **e** roel_broekman@hotmail.com.

31 januari 2015 Austerlitz

Koninginnenteelttag. Info volgt.

20 februari 2015 Ruinen

Jaarvergadering. Na de pauze een lezing van heide-imker G. Otten uit Nunspeet. **a** 20.00 u Zaal Kuik, Brink 18, toegang gratis. **i** Roel Broekman, secr., **t** 0522-451290, **e** roel_broekman@hotmail.com of Eiso Eizinga, **t** 0522-481891, **e** eweizinga@gmail.com.

21 februari 2015 Wageningen

Bijeenkomst 10.00 u groepen en hoofdbestuur.

27 maart 2015 Ruinen

Nationale Bijenboelavond. Zaal Kuik, Brink 18. De aangeboden waar moet met bijenhouden te maken hebben. Inbreng do. 26 maart of in overleg. Zaal open 18.30 u om artikelen te bekijken. **a** Veiling start 20.00 u precies! Inl. en opgave veilingartikelen: Roel Broekman, Ruinerweg 51, 7958 RB Koekange, **t** 0522 451290, **e** roel_broekman@hotmail.com.

25 april 2015 Wageningen

Algemene Ledenvergadering NBV, **a** 10.00 u.

11 en 12 juli 2015 landelijk

Landelijke Open Imkerijdagen NBV.

Studiedagen 2014

De Studiedagen van 2014 van de Nederlandse Bijenhouders Vereniging zijn afgestemd op de praktijk van alle dag. Door de opzet van deze dagen komen imkers van jong tot oud aan hun trekken. Ook besteden we dit jaar, vooral in het zuiden, aandacht aan het Bijkersgilde. Keurmeesters van het Bijkersgilde verzorgen honingkeuringen op alle locaties. De studiedagen worden dit jaar in gehouden in Beilen op 8 november, in Roermond op 15 november en in Breda op 22 november.

Ochtendprogramma

Dr. Friedrich Pohl spreekt in **Beilen** over Vitale bijen en hoe je bijen houdt in verschillende bijenkasten. Ing. Jaap Smit gaat in het bijzonder in op de nazomerdracht voor de insecten. Bomen, planten heesters die na de langste dag bloeien hebben zijn aandacht. Dr. Otto Boecking van het Institut für Bienenkunde Celle neemt u in **Roermond** mee in de strijd tegen varroa: 'Gemeenschappelijk tegen varroa strijden en daardoor succesvol bijen houden'. Annemieke Timmerman en Wim van

den Oord presenteren de nieuwe cursus 'Specialist Bijenproducten' en de cursus 'Honingkeurmeester'. Ook brengen zij 'het belang van honingkeuring voor de kwaliteitsverbetering' over het voetlicht. Ook in **Breda** verzorgen Annemieke Timmerman en Wim van den Oord van het Bijkersgilde een inleiding over de cursussen 'Specialist Bijenproducten' en 'Honingkeurmeester' en over het belang van honingkeuringen voor de kwaliteitsverbetering van honing. Harry Daems, imker uit het Belgische Westerlo houdt een inleiding over zijn bedrijfsmethode: 'Beperkte broedruimte'.

Workshops

In het middagprogramma gaan de deelnemers aan de studiedagen met elkaar in discussie tijdens diverse workshops over de dagelijkse imkerpraktijk.

Honingkeuring

Keurmeesters van het Bijkersgilde zijn aanwezig om uw bijenproduct te laten beoordelen. Lees alles over de keuring in het reglement: www.bijkersgilde.nl/KeuringsreglementNCVB. Per te keuren product betaalt u € 2,50.

Noviteiten

Ideeën of uitvindingen kunt u laten zien tijdens de studiedag. Laat dit even weten bij uw aanmelding, dan wordt er ruimte voor u gereserveerd in de zaal.

Deelname en aanmelden

Deelname aan een studiedag kost € 17,50, aan de kassa van de entree te voldoen. Aanmelden kan via de website van de NBV (www.bijenhouders.nl/studiedagen).

Locaties

De studiedagen beginnen om 10.00 uur, vanaf 09.00 uur zijn de zalen open en kunt u ook uw product aanbieden voor de keuring.

8 november 2014, Beilen, Zalencentrum WILHELMINA, Wilhelminaplein 2.

15 november 2014, Roermond, CITAVERDE-College, Jagerstraat 6.

22 november 2014, Breda, ROC- PRINCENTUIN, Frankenthalerstraat 15.

Kijk voor het volledige programma in de septemberuitgave van Bijenhouden (nr. 6) of op www.bijenhouders.nl/studiedagen.

Zijn uw volken winterklaar?

foto Jeroen Voistman

In de periode augustus tot november doet zich een wonderlijk fenomeen voor in onze bijenvolken. De grote zomerpopulatie werkbijen wordt vervangen door een kleinere winterpopulatie. Niet alle volken lukt het dit proces goed te volbrengen met het gevolg dat ze de winter niet doorkomen. De Winter-APK in november geeft u inzicht over hoe uw volken er voor staan.

Het doel van de winterbijen is het doen overleven van de koningin en haar gevolg in de koude en vrijwel bloemloze periode van november tot maart. Om de kou te kunnen trotseren moet er voldoende voer (honing) aanwezig zijn en de warmtehuishouding moet op orde zijn. Voor de warmtehuishouding (thermo-regulatie) vormen bij ons gangbare winterweer circa 5000 langlevende werkbijen de kritische ondergrens.

Zwakke wintervolken

Uit het winter-APK onderzoeksproject 2013/2014 (63 imkers met 525 volken namen hieraan deel) is gebleken dat volken die op 1 november minder dan 5 straatjes bezetten (gekenschetst door imkers als 'zwakke volken') een significant groter risico liepen op wintersterfte dan de groep volken met 5 straatjes of meer. Bij de zwakke volken stierf 1 op de 5 volken en bij de middelmatig en sterke slechts 1 op de 30. Zie voor het volledige verslag van het onderzoek: www.bijenhouders.nl/bijen-en-welzijn/winter-apk.

De Winter-APK geeft inzicht

Het is geen automatisme dat ieder sterk zomervolk een sterk wintervolk zal worden. Varroamijten en virussen kunnen de vorming van langlevende winterbijen in de weg staan. Daarom is een **winter-APK check** begin november een extra voorzorgsmaatregel om u inzicht te verschaffen in de overlevingskansen

van uw volken. Als u vervolgens de resultaten in de online enquête invult, krijgen we een landelijk beeld van de sterkte van onze winterpopulaties en de mate van overleving. Dat zal voor alle imkers nuttig zijn.

Wilt u deze controle alstublieft begin november uitvoeren? De controle is eenvoudig uit te voeren en schaadt de bijen niet. Ga uit van een weersituatie waarbij de bijen nauwelijks vliegen en enigszins geclusterd in de kast zitten. Gebruikt u dekfolie of plexiglas dan is het aantal straatjes gemakkelijk waar te nemen. Dekplanken moeten even worden opgelicht. Gebruik zo nodig een LED lamp om dieper bevolkte straatjes toch nog waar te kunnen nemen. Ieder straatje waarin zich bijen bevinden mag meegeteld worden. Noteer per kast het aantal straatjes zodanig dat u dit volgend voorjaar weer kunt terugvinden.

Verenigen in november

Bij de vorige winter-APK check was het aantal verenigde zwakke volken te klein om daar

goede conclusies aan te kunnen verbinden. Gezien het sterfterisico van zwakke volken is het toch te overwegen om deze alsnog voor het invallen van de echte winter te verenigen en hierdoor te versterken. De volken kunnen zonder voorzorgsmaatregelen bij elkaar gehangen worden. Eventueel aanwezige ramen broed hangt u naast of boven elkaar. Noteer dat u hebt verenigd! Met meer verenigde zwakke volken in het onderzoek komen we hopelijk te weten of het risico op wintersterfte werkelijk afneemt.

Enquête Winter-APK invullen

Wilt u na het straatjes tellen de online-enquête invullen? Komend voorjaar nodigen we u uit het resultaat van de uitwintering van de volken door te geven. Hoe meer deelnemers, des te betrouwbaarder de uitkomst! De enquête is te vinden op:

www.formdesk.com/NBV/winterAPK14-15. ●

Ben Som de Cerff en Frank Moens

Op deze foto zijn zes straatjes zichtbaar.

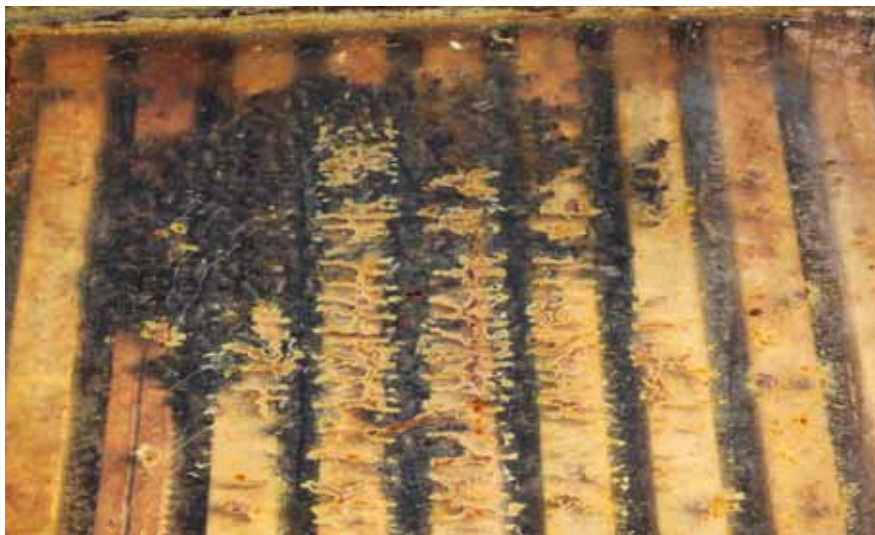

foto Ben Som de Cerff

Doe mee met de apk-check op uw wintervolken

Wintervolken vormen zich in nazomer en herfst. Controleer daarom voor de winter invalt of uw volken voldoende sterk zijn om te overleven.

Het is heel eenvoudig:

- voer de controle begin november uit;
- bekijk het volk van boven door de plastic afdeklaag of door het

- oplichten van de dekplank;
- noteer per volk het aantal bezette straatjes bijen;
- verenig eventueel de zwakke volken;
- geef de resultaten online door.

Uw deelname is van belang om de winterverliezen inzichtelijk te maken en terug te dringen!

Nederlandse jeugdimkers achtste op IMYB 2014

tekst en foto's Leon Gütz

De zomervakantie wordt sinds 2010 jaarlijks door een selecte groep internationale jonge imkers gereserveerd voor de IMYB, ofwel de International Meeting of Young Beekeepers. Dit jaar lag de organisatie in handen van Polen. Men had besloten de IMYB 2014 iets te vervroegen en te koppelen aan het jaarlijkse honingfestival rondom Pinksteren op de imkerschool in Pszczela Wola (letterlijk 'Bijen Willen') in het oosten van Polen. Mede dankzij een bijdrage van de NBV kon Nederland ook dit jaar weer een team van 3 jonge imkers afvaardigen.

Selectiedag

De jaarlijkse selectiedag op de bijenstand van de vereniging in Bennekom (praktijkgedeelte) en het Bijenhuis in Wageningen (overige onderdelen) was

dit jaar op zaterdag 10 mei. Na afronding van alle onderdelen bleken Margreeth van Ramshorst, Jurriën Engberts en Teun de Jong zich als besten te hebben gekwalificeerd. Onder hoede van Baldi Dekker en Leon Gütz zijn zij van 5 tot en met 8 juni in Polen de 'strijd' aangegaan met jonge imkers uit 19 landen.

Landenpresentaties

De IMYB heeft niet alleen tot doel de wereldwijde vergrijzing van het imkersbestand om te buigen door het bijenhouden onder jongeren te promoten. Ook kennismaking met andere landen, volken en culturen staat hoog op de agenda. Elk landenteam verzorgt daarom een presentatie 'in een vorm naar keuze'. De creativiteit viert hoogtij, en een bonte stroom aan serieuze foto- en filmpresentaties, dansjes en zelfs kookdemonstraties komt daarbij langs. Abso-

Nederlands team: Margreeth, Leon, Jurriën, Baldi en Teun

De jonge imkers delen Nederlands drachtplantenzaad uit!

luut hoogtepunt, zeker qua hilariteit, was dit jaar de inzending van Oostenrijk, die na het winnen van het Eurovisie Songfestival, op de IMYB een playbackact met maar liefst 5 Conchita's ('vrouwen met baard') presenteerde.

Competitie

Het hoofdprogramma van de IMYB draait echter om de 'beekeeping competitions' waarin de jonge imkers hun kennis en kunde met elkaar vergelijken. De wedstrijdonderdelen waren dit jaar o.a. het monteren van een kunststof bijenkast (met in Nederland onbekende onderdelen), het zoeken van een koningin binnen twee minuten in een 4-raams kastje, het sorteren van koninginnenteeltgereedschappen, het herkennen van drachtplantenzaden en honingsoorten, en uiteraard een theorie-examen.

Resultaat

De Poolse organisatie had dit jaar een iets afwijkende puntentelling bedacht, waarbij het gebruikelijke maximum van 100 punten was verlaagd. Het resultaat was dat er in de individuele einduitslag nogal wat ex aequo's voorkwamen. Gelukkig niet in de top, waar uiteindelijk een jongen uit Oostenrijk met 55 punten als hoogste eindigde, gevolgd door een Oekraïense leerling van de Poolse Imkersschool. Ook het resultaat voor onze Nederlandse imkers mocht er zijn: Margreeth eindigde op een gedeelde negende plaats, Jurriën gedeeld tiende en Teun gedeeld dertiende (op een totaal van 53 deelnemers). Nederland bereikte daarmee in het landenklassement de achtste plaats van de negentien deelnemende landen. Oostenrijk was dit jaar wel supersterk - ook het landenklassement werd door hen gewonnen, gevolgd door Duitsland als tweede en gastland Polen als derde. De overige deelnemende landen in volgorde van resultaat waren Oekraïne, Slowakije, Tsjechië, Belarus, Nederland, Slovenië, Moldavië, Kazachstan, Liechtenstein, Litouwen, Roemenië, Engeland, Ierland, Israël, Rusland en Wales. Dit jaar was voor het eerst deelname uit Afrika voorzien, namelijk Nigeria, maar helaas moest men zich op het allerlaatste moment afmelden vanwege problemen met in- en uitreisvisa.

Vooruitblik

Op dit moment is nog niet bekend waar de IMYB in 2015 zal worden georganiseerd. Hoe dan ook, zodra dit bekend is pakken wij de organisatie van de Nederlandse selectiedag snel weer op. Ben jij een jonge imker die graag een keer mee wilt naar dit bijzondere evenement, en ben je begin volgend jaar niet ouder dan 15 jaar, houd dan de NBV-agenda in de gaten - zodra er nieuws is maken wij dit bekend.

Voor inlichtingen imyb-nederland@concepts.nl. ●

Ingrid Monderman Dagboek van een imker 7

Wat vliegt de tijd. Nog geen week geleden...

of was het toch wat langer terug... is het seizoen gestart en nu is het inwinteren alweer achter de rug. Niet dat de bijen al in een winterstemming zijn, want het is nog heerlijk weer. Eind september heb ik nog in een t-shirt rondgelopen. Wel een verademing na de natte maand augustus.

Ik heb dit jaar geprobeerd wat heidehoning te winnen, maar was te lui om met een paar volken helemaal van plek te switchen. Vanaf de stal is het zo'n 2,5 tot 3 km hemelsbreed naar de heide. Nu zal iedereen zeggen dat dit veel te ver weg is voor de bijen, maar de praktijk heeft me anders geleerd. We weten allemaal nog dat we in 2007 een geweldig heidejaar hadden. Dat had ik ook en toen stonden de bijen gewoon op de stal, dus als de omstandigheden goed zijn, kunnen ze het wel degelijk redden. Helaas was het duidelijk geen geweldig heidejaar, want er zat geen drup honing in de twee volken die ik ervoor gebruikt heb. Dit jaar dus weer dure heidehoning kopen, want wat is dat toch lekkere honing.

Doordat ik twee volken heb gebruikt voor de heide, was ik wel wat laat klaar met voeren, maar uiteindelijk is de deadline van 1 oktober weer gehaald. Vijftien volken gaan de winter in. Nu wordt het een half jaar wachten en hopen dat er ook vijftien goede volken de winter uitkomen. Misschien maar een schietgebedje naar Sint Ambrosius sturen.

N 52°0'43"
O 5°32'30"

Bijen op stand

Plaats
Bergweg, Veenendaal
Capaciteit
12-14 volken
Uitvliegopening
Oost
Sinds
1964
Tekst en foto
Rob Veeneklaas

Het is niet de architectuur of locatie die deze keurig opgeruimde geconverteerde volière bijzonder maakt als bijenstal, maar het zijn de twee heel verschillende typen kasten – toplattenkasten en Segebergers naast elkaar – die opvallend zijn.

Bep Posthumus houdt al een halve eeuw bijen en is – zoals velen – begonnen met simplexkasten, later spaarkasten, en toen Segebergers vanwege hun lage gewicht. Hij besloot een paar jaar geleden over te gaan op toplattenkasten omdat ze zonder veel tillen te behandelen zijn en omdat ze zo'n mooi natuurlijk broednest geven. De stand is feitelijk in transitie: er staan nog lichtgewicht Styropor productiekasten voor de honing. De toplattenkasten geven behalve het plezier van natuurlijk imkeren ook nog waardevolle raathoning.

In al die jaren bijenhouden heeft Bep Posthumus ook zelf veel onderzoek gedaan: naar cubitaal-indexen van de bijenrassen, pollen in de honing en bijenziekten als nosema. Hij vertelt daar graag over. Voor praktische informatie en zijn ervaringen met toplattenkasten, mail: leve46br@kpnmail.nl

Hebt u zelf een bijzondere bijenstal of weet u een markante bijenstand in de buurt, laat het ons horen en zien met een mooie foto: [Rob Veeneklaas](mailto:Rob.Veeneklaas@redactie@bijenhouders.nl), e redactie@bijenhouders.nl

Voor de tweede keer in 10 jaar heeft de **kleine bijenkastkever** (*Aethina tumida*) voet aan de grond gekregen in Europa. Een eerste uitbraak in Portugal in 2004 werd snel ingedamd, maar een nieuwe uitbraak in het zuiden van Italië lijkt van permanente aard.

Kleine bijenkastkever aangetroffen in Italië

Op 5 september jl. troffen medewerkers van de universiteit van Calabrië verdachte larven en kevers aan in een drielal kleine volkjes (nuclei). De volkjes stonden in de gemeente Gioia Tauro, nabij een grote zeehaven. Hoewel het aannemelijk lijkt dat de introductie via deze haven is verlopen, kan dit momenteel niet met zekerheid vastgesteld worden. Meteen werd het nationaal referentielaboratorium voor bijenziekten (NRL-IZS delle Venezie, Padua) gewaarschuwd. Er werden monsters genomen en 2 dagen later werd de stand geruimd. De volkjes werden vernietigd en de bodem werd behandeld met insecticiden (de kleine bijenkastkever verpopt zich in de bodem). Op 11 september meldde het laboratorium dat het om de kleine bijenkastkever ging. Een vervoersverbod werd ingesteld in een zone van 100 km rondom de uitbraak en er werd begonnen met het inspecteren van alle bijenstanden in een straal van 20 km rond de plaats van uitbraak. Hoe lang deze vervoersbeperking duurt hangt af van verdere ontwikkelingen rond de uitbraak. Vijf standen werden bezocht, waarbij op één stand 18 volwassen exemplaren van de kleine bijenkastkever werden aangetroffen in 12 volken (op een totaal van 41). Niet veel later volgde nog een waarneming en ondertussen (dd. 1 oktober 2014) is de kleine bijenkastkever op 16 bijenstanden aangetroffen, waarbij in 3 gevallen (incl. de eerste waarneming) ook larven werden aangetroffen. Daarmee is de introductie van een nieuwe parasiet in Europa waarschijnlijk een feit. Tot nu toe zijn de waarnemingen van

de kleine bijenkastkever in een gebied van beperkte omvang gedaan, maar door het aanbod aan drachten wordt het gebied in de zomermaanden druk bezocht door bijenhouders uit Sicilië en het noorden van Italië. Drachten waar de bijenhouders op af komen zijn sinaasappel, Eucalyptus, kastanje en een tweede bloeiperiode van Eucalyptus. Er zijn geen exacte cijfers bekend, maar volgens een schatting van het NRL-IZS verdubbelt het aantal volken tijdens deze drachten (in de zomermaanden) van 20.000 naar ongeveer 40.000 in de regio. Doordat de uitbraak na de drachtperiode is waargenomen, zijn de reizende bijenvolken ondertussen weer terug op de plaats van herkomst. Er is nog geen besmetting en dus verspreiding de kleine bijenkastkever via migrerende bijenvolken vastgesteld, maar het is verre van ondenkbaar. Hoe dan ook, het is aannemelijk dat deze uitbraak in Italië

niet meer in te dammen is en dat de kleine bijenkastkever een opmars naar het noorden zal maken. De kleine bijenkastkever kan zich op twee manieren verplaatsen. De eerste manier is door mee te reizen met een bijenvolk dat wordt verplaatst. Op deze manier kunnen grote afstanden worden afgelegd. Het is daarom van groot belang dat imkers zich houden aan de Europese handelsregels en alleen bijen naar andere landen vervoeren wanneer dit is toegestaan en wanneer de bijen zijn gecontroleerd en gezond zijn bevonden (in Nederland door de NVWA). Ook vervoer van besmette grond kan bijdragen aan de verspreiding van de kleine bijenkastkever. Daarnaast is de kleine bijenkastkever een vliegend insect en zal de soort ook zonder hulp van de mens snel verspreid raken. Ook voor de Nederlandse bijenhouders gaat de komst van de kleine bijenkast-

kever voor veranderingen zorgen. In de eerste plaats betekent het dat reizen van en naar besmette gebieden niet meer mogelijk is. Voor nu geldt het voor een 100 km zone rond het gebied waar kleine bijenkastkever is waargenomen. Hoewel we het niet zeker weten tot het zover is, kunnen we er vanuit gaan dat de kleine bijenkastkever ook onder Nederlandse klimatologische omstandigheden kan gedijen. Een blik op de situatie in Noord-Amerika geeft een beeld van wat mogelijk staat te gebeuren. De parasiet die in 1996 in South Carolina werd geïntroduceerd, is in 2002 voor het eerst in Canada aangetroffen. Ondertussen komt de kleine bijenkastkever op meerdere plekken in Canada voor en overwintert jaar op jaar.

De schade die de kever aanricht wordt vooral veroorzaakt door de larven. Het voedsel van de larven bestaat uit raat en alles wat zich daarin bevindt. Zowel honing, stuifmeel als broed staan op het menu. Vooral zwakke volken vallen ten prooi aan de kleine bijenkastkever. Bijkomend effect is dat ze opgeslagen raten (bijvoorbeeld met honing) infecteren. Doordat de larven zich ontlasten in de honing, raakt deze vervuild.

Verontreinigde honing is niet meer geschikt voor consumptie.

Als de kleine bijenkastkever zich in Nederland vestigt, en de kans daarop lijkt groot, zullen we moeten leren omgaan met deze nieuwe bedreiging voor onze bijen. Ook hier hebben we grote containerhavens die een toegang voor bijenkastkevers kunnen zijn. Momenteel is het aantal bestrijdingsmiddelen en methoden erg beperkt. Het enige toegelaten middel is Checkmite (werkzame stof: coumaphos) in combinatie met een speciale val. Maar dit middel is bij gebrek aan een alternatief alleen via de cascade-regeling (toelating in een ander EU-land) via een veterinaire te krijgen. Een goede duurzame bestrijdingsmethode is nog niet voorhanden.

In het komende jaar zal meer duidelijkheid komen over de verspreiding van de kleine bijenkastkever en de consequenties daarvan voor bijenhouders in Europa. Het is zaak dat de Nederlandse bijenhouders klaar zijn voor de komst van deze parasiet. ■

Bram Cornelissen (bijen@wur)

Dit artikel is mede tot stand gekomen met inbreng van Wim Pelgrim (Ministerie van EZ).

Meer weten?

Meer informatie over de kleine bijenkastkever is te lezen in de online-brochure uitgegeven door bijen@wur via www.wageningenur.nl/bijen, en op de volgende site (Engels): https://sites.anses.fr/en/system/files/SHB%20For%20beekeepers_2.pdf.

Regelmatige updates over de uitbraak in Italië zijn te vinden op: <https://sites.anses.fr/en/minisite/abeilles/eurl-bee-health-home>.

Heeft u een verdachte kever of larve aangetroffen in uw bijenvolk? Bekijk de kenmerken van kleine bijenkastkever in de brochure en neem indien nodig contact op met bijen@wur (contactgegevens op www.wageningenur.nl/bijen).

Presentatie resultaten teeltgroep De Vitale Bij tijdens minisymposium 22 november

In Laren gaat het goed met de bijen

De afdeling Laren-Blaricum van de NBV bestaat negentig jaar en heeft een belangrijke boodschap: het gaat heel goed met de bijen (en hopelijk in de toekomst nog beter).

Gelukkig hebben we de afgelopen jaren niet te klagen gehad over belangstelling. Veel media publiceerden artikelen over onze bijenstand. Jammer genoeg was de teneur soms erg neerslachtig en zou de indruk ontstaan kunnen zijn dat die arme bijtjes hun laatste adem aan het uitblazen zijn! Dat is echter absoluut niet de realiteit. Het is waar dat in de laatste tientallen jaren veel imkers last gehad hebben van sterfte van hun bijenvolken. De schade die varroa heeft aangericht is aanzienlijk. Veel imkers zijn bijenvolken kwijtgeraakt. Maar als er op een andere en verstandige manier geïmkerd wordt, is sterfte niet meer nodig!

Dat is de conclusie van de teeltgroep 'De Vitale Bij' van de NBV Laren-Blaricum. In de afgelopen zes jaar is deze bezig geweest met wetenschappelijk verantwoorde selectie van bijenvolken die beter bestand zijn tegen de gevolgen van de varroamijt. De bijenvolken in de experimentele groep zijn opgewassen tegen varroa en kunnen het zonder het gebruik van bestrijdingsmiddelen stellen.

Deze bijen zijn aantoonbaar vitaler! In het kader van het 90-jarig jubileum komt de vereniging met de resultaten van dit onderzoek naar buiten. De imkers binnen de vereniging die zich met dit proces hebben bezig gehouden zijn buitengewoon trots op hun resultaat. De nakomelingen van de volken waarmee zij zes jaar geleden gestart zijn, kunnen zich zonder gebruik van bestrijdingsmiddelen handhaven. Natuurlijk moet er wel op een verstandige manier geïmkerd worden, want gewoon 'de natuur zijn gang laten gaan' en niets doen is wel de allerslechtste methode. De resultaten zullen gepresenteerd worden tijdens een mini-symposium dat de NBV Laren-Blaricum organiseert op zaterdag 22 november.

De NBV Laren-Blaricum wil iedereen die in de bijen en imkerij geïnteresseerd is en een zoemend hart heeft bij dit jubileum betrekken. Tijdens het symposium zullen, naast de spreekster Pam van Stratum over de vitale bijen, een aantal sprekers rond het thema een bijdrage leveren: Bram Cornelissen, Johan Calis, Bart Vos, Henk Kok en Laura Vernooij. Zij zullen vanuit verschillende perspectieven hun licht laten schijnen over het thema *"Het gaat goed met de bijen maar we zijn afhankelijk van de maatschappelijke omstandigheden"*.

Tijdens de bijeenkomst zullen ook de resultaten van de jaarlijkse honingkeuring gepresenteerd worden. De bezoekers kunnen dan hun mening geven over de lekkerste honing van het Gooi. Mede op grond van hun mening zal de winnaar van de Bep Vos-wisselbeker bepaald worden. Het pauzegedeelte zal opgeluisterd worden met presentaties en bijdragen van Stichting Oude Landbouwgewassen Laren (SOLL), imkerij de Gulden Flesch, de Historische Kring Laren en de Larense boekhandel en de NBV Laren-Blaricum.

Het symposium vindt plaats op zaterdag 22 november 2014 in het Brinkhuis in Laren (Brink 29, 1251 KT). Inloop vanaf 12.30 uur en start programma om 13.00 uur in de theaterzaal. Einde programma en uitreiking wisselbeker om 17.30 uur, gevolgd door borrel, muziek en samenzijn.

Toegangskarten zijn te reserveren door overmaking op rekening NL-69RABO 033 49 02371 ten name van NBV Laren-Blaricum onder vermelding van naam en aantal kaarten. Toegang is €10,- per bezoeker en €5,- voor leden en donateurs van de NBV Laren-Blaricum. Na betaling zullen kaarten en een exemplaar van digitale Jubileumboek BIJ-Praten (jubileumboek van de NBV Laren-Blaricum) toegestuurd worden. ●

Honinghandel in de VS: big business

De VS hebben een lange traditie in de productie van en handel in honing en veel is hierover te lezen in het 'American Bee Journal'. Dit tijdschrift, dat al ruim 150 jaar bestaat, bevat veel informatie over het houden van bijen in de VS. Elke maand worden in de rubriek 'Honey Crops and Markets' de honingproductie per staat gepubliceerd en de prijzen die de 'honingboeren' voor hun honing krijgen. Opvallend is dat de Amerikanen hun honing naar kleur indelen in wit, '(extra) light amber' en '(dark

amber'. 'Amber' (barnsteen) staat voor de kleur geeloranje. Ook wordt vermeld van welke planten de honing afkomstig is: luzerne, klaver, sojaboon, sinaasappel, mosterd of natuurlijke vegetatie. De consument koopt graag monoflorale en lichtgekleurde honing en die heeft een hogere prijs dan polyflorale (van meerdere drachtplanten afkomstige) honing. Naast bovenstaande branchegegevens kan men rapportages lezen over hoe het er met de bijenvolken in de verschillende regio's voor

staat, hoe het weer was, de bloei van de gewassen, de ziektesituatie van de bijen, of de volken bijgevoerd moesten worden, enz. Je krijgt zo een goed beeld van de situatie van de honingbijen in de VS. In het septembernummer viel een bericht op dat steeds meer imkers zich gaan richten op de bestuiving van de amandel omdat de vergoeding die een imker daarvoor krijgt beter is dan wat hij met de honingoogst kan verdienen. Ondanks het wisselvallige weer wordt dit jaar met 80.000 ton voor

de hele VS een 15% grotere honingoogst verwacht dan vorig jaar. In een interessante rubriek in het American Bee Journal bespreekt Ron Phipps regelmatig de effecten van honingproductie op de prijs voor honing. De (groot)handelaren kunnen met deze informatie hun voordeel doen. *Kees van Heemert*

Phipps, R., 2014. International Honey Market. American Bee Journal 154(7):731-734.

Hoe honingbijen een te hoge temperatuur van het broed terugdringen

Het gedrag van een sociaal insect zoals de honingbij uit zich in een samenwerking van individuen bij het uitvoeren van de verschillende taken in het volk. Een van de taken is het op temperatuur houden van het broednest tussen de 32°C en 36°C. Ze kunnen dit bewerkstelligen door een feilloos werkende ingebouwde thermostaat. Als het buiten kouder wordt reageren de werksters door dichter op het broednest te kruipen waarbij er warmte van de spiercontracties op het broed overgebracht wordt. Loopt de temperatuur in het broed daarentegen op, dan laten de bijen in de kast met vleugelbewegingen water verdampen met afkoeling als gevolg. Volwassen bijen kunnen een korte tijd wel 50°C hebben, maar larven gaan boven 36°C dood of krijgen afwijkingen en de poppen zijn zelfs nog gevoeliger. Uit onderzoek is gebleken dat de bijen ook nog een andere methode gebruiken. De volwassen individuen fungeren daarbij als kleine koelelementen door met hun buik tegen het broed aan te gaan liggen en absorberen zo, passief, de

warmte. Met kleine thermokoppels die in en om het broed aangebracht waren kon men na een opgelegde temperatuurverhoging tot 47°C vaststellen dat in 10 minuten de temperatuur teruggebracht werd tot 36°C. Ook op de foto's gemaakt met een infra-roodcamera is te zien hoe het broednest dan weer afgekoeld is. De door de bijen opgenomen energie is dan afgegeven aan de schillen van opgeslagen voer (stufmeel en nectar/honing) in de periferie. Dit hier beschreven verschijnsel van temperatuurregeling onderstreept weer eens de gedachte dat een bijenvolk een superorganisme of imme is.

Kees van Heemert

Bonoan, R.E., Goldman, R.R., Wong, P.Y. en Starks, P.T., 2014.

Vasculature of the hive: heat dissipation in the honey bee (*Apis mellifera*) hive.

Naturwissenschaften 101: 459-465.

Redactielid gezocht!

Bijenhouden verschijnt 8 keer per jaar en wordt verzorgd door een deskundig en enthousiast team van vrijwilligers. We proberen zo goed mogelijk in te spelen op alles wat zich afspeelt rond bijen en bijenhouden. Dat betekent: speuren naar actualiteit en kritisch kijken naar verkregen informatie, maar vooral zelf schrijven over alles wat Nederlandse imkers ter harte gaat.

Ter versterking van ons redactionele team zijn wij op zoek naar een nieuwe redacteur, of liever nog, een redactrice, om een betere balans te brengen in de redactionele samenstelling.

Het belangrijkste is een grote belangstelling voor de imkerij en de vaardigheid om goed te kunnen schrijven! Laat u niet weerhouden door de zorg dat uw inhoudelijke kennis onvoldoende zou zijn...

Als u geïnteresseerd bent kunt u contact opnemen met: Redactie & Administratie, Marga Canters (secr.), Grintweg 273, 6704 AP Wageningen t 0317 42 24 22 - e redactie@bijenhouders.nl.

Wij zijn heel benieuwd naar uw reactie!

Lezers schrijven

Bijen minder agressief door lavendelgeur

Nou, ik was maar wat blij toen ik zag dat iemand op het idee was gekomen om lavendelolie te gebruiken* om de bijen tot rust te brengen. Zelf gebruik ik lavendelolie al sinds 1977. Toen woonde ik in Londen en daar heb ik een cursus Aromatherapie gevolgd. Teruggekomen in Nederland, was ik verbaasd dat het werken met aromatische olie maar niet aansloeg. Het wordt weliswaar gebruikt in badschuim voor kinderen, of als luchtverfrisser, maar er zijn maar heel weinig mensen die er echt verstand van hebben. De bijen daarentegen hebben er wel degelijk verstand van!

Toen ik merkte dat er kruidnagelolie gebruikt werd in bijenkasten was ik eigenlijk ontsteld. Kruidnagelolie is een sterke verdoover, een pijnstillertje die meestal gebruikt wordt voor een ontstoken kies, zeker niet voor gevoelige dieren zoals bijen. Lavendelolie is echter heel ontspannend. Het gevaar bestaat zelfs dat de bijen op je handen in slaap vallen! De hommels in mijn tuin worden er zo ontspannen van dat ik ze van de lavendelstruik af kon pakken om ze te aaien. Ik zou lavendelolie dus niet gebruiken om de bijen mee te besproeien, maar die uitsluitend op mezelf gebruiken. Het gevaar van het rechtstreeks

in de bijenkast verstuiven ligt in het feit dat als de wachterbijen ontspannen er ongedierte in de kast komt. Als je vindt dat de bijen wat te traag reageren, kun je ze vriendelijk bij de les houden met één druppeltje bergamottenolie. Bergamot is opwekkend; daar worden de bijen dus opgewonden van. De gemakkelijkste manier om lavendelolie te gebruiken is: vijf druppels in een plantspuit en de fles verder vullen met lauw water. Goed schudden, en dan verstuiven. Dit mengsel werkt ook goed bij muggen, die houden namelijk niet van lavendel, dus als je op de camping 's avonds naar het toilet

gaat spuit je gewoon tegen de avond even het toiletgebouw met je lavendelmengsel, dan gaan ze niet zo graag naar binnen.

Lavendel werkt bij alle rode klachten, zoals bulten, kneuzingen, ontstekingen, zonnebrand en koorts. Maar je moet echt leren om het te gebruiken, want het werkt niet zoals een aspirientje. Een overdosis lavendelolie geeft hoofdpijn.

Veel plezier met de experimenten! ●

Conny Grotenhuis, Brunssum
*) *Bijenhouden* 2014, nr. 6, p. 30

Die Dunkle Biene: *Apis mellifera mellifera* Linnaeus 1758

Kai-Michael Engfer uit Kiel, Duitsland, maakt zich al sinds de jaren 80 sterk voor het behoud van *Apis mellifera mellifera*, de Zwarte Bij, die nog slechts op enkele plaatsen in Europa voorkomt, en in zijn vaderland geheel verbasterd is onder invloed van decennialange importen van andere bijenrassen.

Dit digitale boek vormt de weerslag van zijn lange arbeid en onderzoeken over dit ras dat oorspronkelijk in grote delen van Europa bevoordeeld de Alpen en de Pyreneeën verspreid was.

Behalve dat er volgens Engfer prima met de Zwarte Bij te werken valt, gaat het hem er vooral om de genen van dit ras niet kwijt te raken, dus om niets meer of minder dan de instandhouding van de ondersoort.

Verbreiding

De Zwarte Bij is de enige bij die van nature in Midden- en West Europa voorkomt. Haar situatie is op dit moment dramatisch slecht te noemen. Van haar ooit zo grote areaal is nagenoeg niets overgebleven. De voornaamste oorzaak hiervan ligt in

de massale invoer, in de loop van de laatste 200 jaar, van andere ondersoorten en hybriden, die leidde tot genetische vermenging. Volgens Engfer zijn er nog hoogstens zo'n 2000 genetisch zuivere volken van de Zwarte Bij te vinden.

De Zwarte Bij heeft zich gedurende de laatste IJstijd, toen het ijs in Europa ver naar het zuiden opdroog, staande weten te houden langs de Middellandse Zee, in het zuiden van Frankrijk, waar het nog warm genoeg was voor de groei van loofwouden die de Zwarte Bij nodig had als leefomgeving. Zo'n 10.000 jaar geleden, aan het eind van de laatste IJstijd, bevolkte de Zwarte Bij gaandeweg weer het noorden van Europa, de loofbossen volgende. Zo breidde zij zich uit ten noorden van de Alpen, van de Franse Atlantische kust tot aan Scandinavië en de Oeral. Door de Alpen en de Pyreneeën is de Zwarte Bij altijd genetisch afgescheiden geweest van *Apis mellifera ligustica*, *iberica* en *carnica*. In het oosten van Europa, met name de Oekraïne, waren de overgangen met caucasica meer

vloeiend, daar de geografische barrière hier minder groot is.

Aanpassing aan het Europese klimaat

De Europese situatie vereist een type bij dat aangepast is aan koele maritieme omstandigheden: geen broed in de winter, een late broedaanzet in de lente, een hoofd-

dracht in de zomer; m.n. in loofbossen, en een langzame uitfasering van het seizoen op de heide. Daarnaast is vereist: een langlevende bij, om goed te kunnen overwinteren, zelfs in kleine volken; niet al te veel zwermdrift, want lang niet ieder jaar is geschikt om de zwermen tot een overwinteringsvolk te laten uitgroeien.

Veel imkers realiseren zich niet dat de Zwarte Bij in feite de enige ondersoort is die zich ten noorden van de Alpen ontwikkelde. Alle andere bleven ten zuiden van de Alpen. Door hun importen gedurende de laatste 200 jaar is de Zwarte Bij in zuivere vorm nagenoeg verdwenen. Wat overbleef zijn bastaarden. Engfer betoogt dat de slechte naam die de Zwarte Bij vaak heeft in feite terug te voeren valt op het gedrag van die kruisingen.

Mythen en waarheden

Vele mythen doen over de Zwarte Bij de ronde: ze zou zeer steeklustig zijn, weinig honing produceren, en een kleine maximale volksomvang hebben. Sprookjes, zegt Engfer, veelal terug te voeren op de te kleine behuizingen van vroeger en op afweergedrag van hybride bijen. Engfer zelf inkert met de Zwarte Bij in 12-raams Dadant wat wel iets zegt over de volksomvang...

Maar er zijn ook feiten over de Zwarte Bij die wél kloppen: ze is beslist niet raatvast (handig bij de honinggoogst, zeggen de voorstanders!). Ze heeft een grote neiging om alles dicht te kitten met propolis. Misschien niet zo handig voor de imker maar ongetwijfeld nuttig voor het volk. Ze begint in de lente laat met broeden, maar kan wel degelijk de lenteoogst binnenhalen als de volken groot genoeg zijn overwinterd. Tenslotte is ze erg gevoelig voor kalkbroed, maar dat is alles bij elkaar toch een vrij onschuldige ziekte.

Interessant genoeg zijn de diverse populaties van de Zwarte Bij, alhoewel geografisch ver van elkaar verwijderd, genetisch gezien zeer homogeen. De verklaring hiervoor ligt in het feit dat de korte tijds-spanne sinds de laatste IJstijd onvoldoende lang is geweest voor genetische uitsplitsing. Er bestaan dus geen verschillende oecotypen. Alleen de Zuid Franse populatie wijkt morfologisch ietwat af en vertoont verwantschapskenmerken met haar naaste buur, iberica. Dit betekent voor de praktijk dat de geografische

herkomst van het biologische materiaal niet wezenlijk is, slechts de genetische zuiverheid.

Kenmerken

De echte, zuivere, Zwarte Bij is een grote bij, gekenmerkt door een gedrongen lichaamsbouw met rond achterlijf, algeheel zwart voorkomen, smalle viltbanden, maar lange beharing op het achterlijf, en een bruinige borstbeeharing. Al het afwijkende duidt op hybridisering.

De lange beharing maakt het mogelijk al uit te vliegen bij lage temperaturen (en net als de hommels een snelle start te maken in een koude voorjaar). Ze is langlevend, met een grote actieradius. Velen menen dat de Zwarte Bij door haar late ontwikkeling in de lente niet meer bij ons 'moderne landschap' zou passen. Hoe zou dat kunnen kloppen, betoogt Engfer, als zij zich aan zoveel verschillende soorten landschappen heeft kunnen aanpassen in haar historie?

Sommige onderrassen stelden slechts speciale selecties voor, zoals de heidebij, A.m. m. lehenii. Deze is puur door de mens geselecteerd op late ontwikkeling en het afgeven van een maximaal aantal zwermen, vanwege de heidedracht. De grote vraag is hoe een (bijkans) zuivere A.m.m. te herkennen? Niet iedere donkere bij is een Apis mel-

lifera mellifera! Uitsluitsel geven slechts de combinatie van cubitaal-index (1,5-1,9), Hantelindex (tot max. 0,923) en discoidaal verschuiving (negatief).

Engfer onderzocht een groot aantal bijenmonsters op morfologische kenmerken en kon zo een lijst opstellen van welke herkomsten nog zuiver waren en welke niet.

Hij onderzocht ook de bruikbaarheid van DNA analyse bij de bepaling van raszuiverheid. Die werkt nog niet, want de ijkwaarden zijn onvoldoende bekend.

Hoe nu verder?

Het boek geeft een zeer uitgebreid overzicht van de huidige stand van zaken van kennis omtrent de Zwarte Bij. Daarbij gaat het om beschrijvingen van restpopulaties in diverse Europese gebieden, maar ook om praktische zaken zoals de specifieke kanten van het imkeren met de Zwarte Bij, koninginnenteelt, darrenproductie, KI, en zijn nuttige suggesties over hoe moeren in volken in te voeren. Eigenlijk niet wezenlijk anders dan met andere onderrassen. Zijn werkwijze om 4 ramen met darrenraat per volk uit te laten broeden om zo de genen van de Zwarte Bij te verbreiden zal echter geen genade kunnen vinden vanuit het oogpunt van goede varroabestrijding.

Dankzij het werk van enkelen worden de restpopulaties van de Zwarte Bij in stand gehouden in een aantal landen. Hiervan geeft het boek een goed overzicht. Er wordt wel gesteld dat import uit herkomstgebieden slecht zou zijn voor de Zwarte Bij. Dit is niet zonder meer waar, want daardoor wordt de teelt aangemoedigd en (ietwat) lonend gemaakt. Zonder de inzet van deze mensen zal de Zwarte Bij niet gered kunnen worden.

De grootste uitdaging blijft op dit moment het verkrijgen van raszuivere moeren, maar, wie weet, zal met de verschijning van dit boek deze situatie in de nabije toekomst enigszins verbeteren.

Al met al een boek van een imker die tegen de stroom in durft te roeien, wat hem lang niet altijd in dank is afgenomen. Veel informatie over de Zwarte Bij is ook te vinden op Engfer's web site www.nordbiene.de. Ook is er een discussieforum dat de moeite van een bezoek meer dan waard is: <http://www.nordbiene.de/imkerforum.html>.

Wietse Bruinsma

Die Dunkle Biene

Kai-Michael Engfer, 2013
Digitale uitgave, 76 pp
www.nordbiene.de.
Prijs: € 5,90

Bijenkasten.nl
On(t)roerend goed voor bijen!
- Red cedar bijenkasten met unieke hoekverbinding

Wegens succes en aanhoudende vraag, steeds meer benodigdheden zoals kunstraat, raampjes, kastenbeits/olie, en nog veel meer. Allemaal van topkwaliteit tegen de beste prijs. Check onze website voor het laatste aanbod.

Steun de hommel, zorg voor biodiversiteit 'Een verhaal met een angel'

Goulson (1965) is een Britse hoogleraar, bioloog en natuur- beschermer, gespecialiseerd in de bescherming van hommels en hun leefomgeving. Zijn uit het Engels vertaalde boek 'Een verhaal met een angel' (*A Sting in the Tale*) heeft hij geschreven voor niet-wetenschappers. Daarom bevat het als binnenkomer een hoofdstuk in de ik-vorm over de schrijver als jongetje, letterlijk gebiologeerd door alle beestjes die hij buiten vond, en ook over zijn goedbedoelde maar jammerlijk mislukkende hulp aan zwakke exemplaren. Al vroeg wist hij de weg in een opwindende postordercatalogus met spullen voor entomologen. Een echt veldbiologie met een onderzoekend en creatief brein, gezegend met ruimdenkende ouders, die hem zijn gang lieten gaan zolang de boel niet in brand vloog. Maar tussen de akkers rondom deze jonge Prikkebeen begonnen juist in de jaren 70 de heggen met hun rijk geschakeerde ondergroei en de hooilanden met kruiden te verdwijnen. De grote monocultures verschenen, zoals in heel West-Europa. Dit alles als gevolg van efficiëntere landbouwmethoden. Toen hij biologie ging studeren waren de insecten van zijn kindertijd dan ook grotendeels verdwenen. Ook hommels, die zijn bijzondere liefde hadden.

BBCT

Vandaag de dag werkt Goulson aan het herstel van het ecologisch evenwicht ook in de efficiënte landbouw. Acht jaar geleden richtte hij daarvoor de **Bumblebee Conservation Trust** op. Deze van donaties levende stichting werkt met succes aan bloemrijke leefgebieden voor hommels in heel Groot-Brittannië. Met het boek wil Goulson nog meer steun verwerven voor de hommels. Het slothoofdstuk doet dan ook verslag van de meervoudige herintroductie vanuit Zweden van koninginnen van de verdwenen donkere tuinhommel (*Bombus subterraneus*) in Engeland. Of dat succesvol blijkt is afwachten, maar Goulson beschouwt deze hommels als het vlaggenschip van het natuurbehoud in de regio en van het werken aan biodiversiteit als levensvoorwaarde voor de wereld. Je hoeft geen psycholoog te zijn om achter de Trust het bezige joch met modderschoenen van toen te zien.

Leerboek over hommels

Hoe nadrukkelijk luchtig het boek ook is geschreven, het draagt vooral biologische kennis over hommels uit. Stukken over weerbarstig onderzoek, over aparte, bevlogen, onderzoeksassistenten en avontuurlijk veldwerk worden afgewisseld met pure hommels-

biologie. Neem de levenscyclus in een hommelnest, oriëntatie en fourageerefficiëntie, concurrentie om het recht op voortplanting in het nazomerse hommelnest, koekoekshommels en hommelvijanden. Maar ook de kwetsbaarheid bij voedselgebrek van de – warmbloedige – hommel met een vlieg-motor die energie vreet. En vooral ook over hommels in relatie tot hun leefomgeving, de ecologie. Want Goulson wil niets liever dan de hommel in al zijn oorspronkelijke diversiteit weer terugbrengen in Groot-Brittannië, inclusief Schotland. Daarvoor is grondig inzicht nodig in de mogelijkheden en risico's van (her)introductie in een ecosysteem, van wilde dan wel gekweekte hommels. In het hoofdstuk *Chez les bourdons* vertelt Goulson over zijn eigen stukje biodivers, zoemend en kleurig biogenparadijs in Frankrijk, rijk aan hommelvriendelijke vlinderbloemigen. Dat schiep hij door 10 jaren verarming van een stuk landbouwgrond, met hulp van wat klaverzaad uit de berm. De biodiversiteit aan bloemen, insecten, vogels neemt daar nog steeds toe.

Ingemaakte hommeltene

In het Engels heten alle soorten hommels (bumble)bees. Maar het is verwarrend dat de vertaler het hele boek door hardnekkig van 'bijen' spreekt, of het nu gaat over een bepaalde hommelssoort of over hommels in algemene zin. Voor imkers leest dat lastig, en voor bijenleken is het misleidend. De vertaling bevat trouwens meer vreemde fouten: 'de honingbij' als onderwerp van een 19e-eeuws boek over hommels; 'stuifmeelhoudertjes' waar vást in het Engels 'pollen containers' stond (hommelnestcellen voor opslag van stuifmeel) en 'ingemaakte hommeltene' waar het gaat over conservering van stukjes hommelpoot voor latere analyse in het lab. Er zijn veel plaatsen waar door merkwaardige woordkeuze het oorspronkelijke Engelse woord zich aan je opdringt. Maar laat dat vooral geen reden zijn dit boek niet aan te schaffen!

Tineke Brascamp

Een verhaal met een angel

Dave Goulson (vert. Nico Groen)
Uitgeverij Atlas/Contact, 2014.
302 pp. ISBN 978 90 450 2640 4
prijs € 24,99.

Nul bloemen = nul hommels

Zoals Goulson het beschrijft: kunstmest verdrong wisselbouw met eens in de vier jaar klaver. Kunstmest en kuilvoer van vaak gemaaid gras verdrongen de weersafhankelijke bloemrijke hooibouw. Door de kunstmest en het frequente maaien verdwenen de wilde bloemen. Bij nitraat(=stikstof)bemesting zijn vlinderbloemigen, die zelf hun stikstof verzorgen, niet meer in het voordeel en komen niet meer aan bod. Al tijdens de Tweede Wereldoorlog verdubbelde de 'Dig for Victory'-campagne het Britse landbouwareaal. En na de oorlog kwamen DDT en even later de insectendodende organofosforverbindingen. Binnen 50 jaar werden bijna alle bloemrijke leefgebieden in het Verenigd Koninkrijk vernietigd, en verdween 98% van alle laag gelegen hooilanden.

Laat je verzorgen
door de bijen!

Nieuw in ons nog steeds uitbreidende
internationale assortiment:

Complete verzorgingslijn
op basis van propolis:

Propolia

Met o.a. propolis druppels, capsules, thee en
producten voor keel-, neus-, en huidverzorging.

Imkerij de Werkbij
Noordelijke Meentsteeg 18
3911 SE RHENEN
0317 - 612942

De Werkbij Emst
Hoofdweg 33
8166 AC EMST
bei Rheden

De Werkbij Veenendaal
Productiestraat 2a
Veenendaal

De Werkbij Haarlem
Vuurtonstraat 1
2034 KJ Haarlem
06 - 52 32 34 34

De Werkbij Westland
Rijnsburgerweg 114
2571 LD NAALDWIJK
0174 - 725204
b.g.g. 06 - 31949031

Kijk ook in
onze
webwinkel

www.dewerkbij.nl
info@dewerkbij.nl

www.dewerkbij.nl

Nederlandse Bijenhoudersvereniging

Secretariaat

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen | t 0317 422422 | f 0317 424180

e secretariaat@bijenhouders.nl | i www.bijenhouders.nl

iban NL62ABNA0539042897 | bic ABNANL2A

iban NL07INGB0000846801 | bic INGBNL2A

Openingstijden ma t/m vrij: 10.00-14.00 u.

Opgeven voor Imkernieuws: www.bijenhouders.nl/media/imkernieuws

Het Bijenhuis (winkel)

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

t 0317 422733 | e bijenhuis@bijenhuis.nl | i www.bijenhuis.nl

iban NL78ABNA0539042900 | bic ABNANL2A

iban NL26INGB0000823276 | bic INGBNL2A

Open: dinsdag t/m vrijdag 8.30-17 u. (1 mrt.-1 okt. ook zaterdag 8.30-13 u.)

Bijen@wur (PRI) | Centraal Meldpunt Bijenziekten

Pb 16, 6700 AA Wageningen | Droevendaalsesteeg 1 6708 PB Wageningen

t 0317 486001 | e bijen@wur.nl | i www.bijen.wur.nl

(ma t/m vrij van 9-17 uur, op afspraak)

Spuitschade of vuilbroed melden

Spuitschade melden via t 0800-0488 of info@vwa.nl of (bedrijven) via

vwa.nl/organisatie/melden_voor_bedrijven

Gevalen of vermoedens van Amerikaans vuilbroed (AVB) melden bij:

NVWA (AID), meldpunt Dierziekten t 045 5463188

De jaarkleuren zijn als volgt voor de jaren eindigend op

0/5: | 1/6: | 2/7: | 3/8: | 4/9:

**Bestel nú
al uw bijenbollen
via onze
webwinkel of e-mail**

Nu ook biologische bollen!

yes!

NBV
BIJENHUIS

www.bijenhuis.nl

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen
bijenhuis@bijenhuis.nl